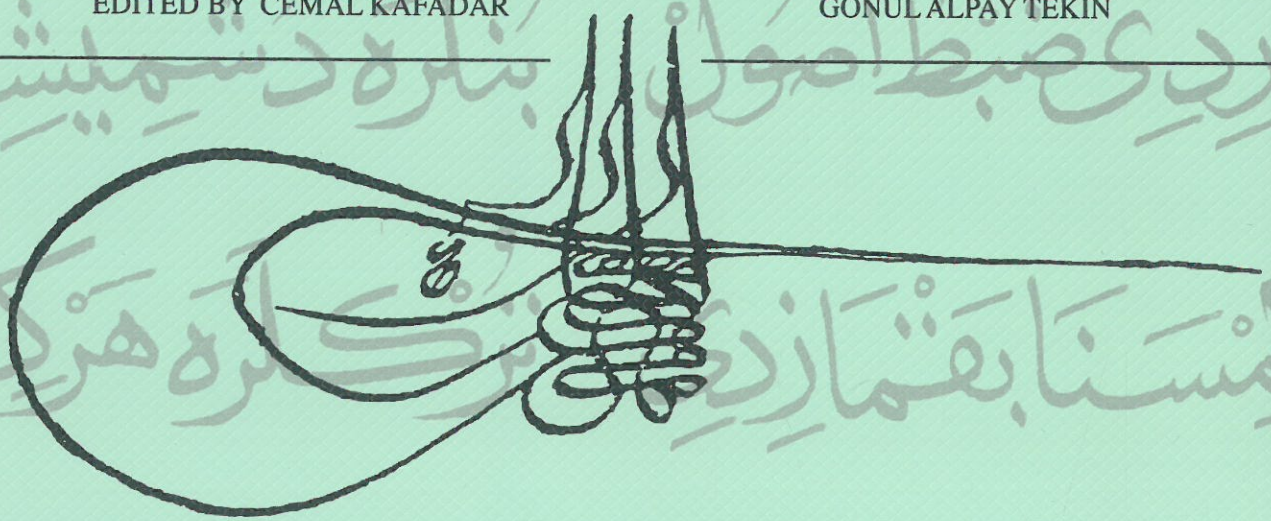
JOURNAL OF TURKISH STUDIES
TÜRKLÜK BİLGİSİ ARAŞTIRMALARI
VOLUME 55 (DECEMBER 2021)
EDITED BY CEMAL KAFADAR GÖNÜL ALPAY TEKİN

EDEBİYATTAN TIP TARİHİNE UZUN İNCE BİR YOL
FESTSCHRIFT IN HONOR OF
NURAN YILDIRIM
I

Guest Editor
Nükhet VARLIK

Published at the Department of Near Eastern Languages and Civilizations
Harvard University
2021

JOURNAL OF TURKISH STUDIES
TÜRKLÜK BİLGİSİ ARAŞTIRMALARI
VOLUME 55
December 2021

Edited by - Yayınlayanlar
Cemal KAFADAR • Gönül A. TEKİN

EDEBİYATTAN TIP TARİHİNE UZUN İNCE BİR YOL
FESTSCHRIFT IN HONOR OF
NURAN YILDIRIM
I

Guest Editor
Nükhet VARLIK

Editorial Board - Tahrir Heyeti
Cemal KAFADAR • Selim S. KURU • Günay KUT • Gönül A. TEKİN

Consulting Editors - Yardımcı Yazı Kurulu
N. AÇIKGÖZ muğla M. CANPOLAT ankara R. DANKOFF chicago P. FODOR budapest E. HARMANCI kocaeli C. KAFADAR cambridge, mass M. KALPAKLI ankara C. KURNAZ ankara A. T. KUT istanbul G. KUT istanbul G. NECİPOĞLU cambridge, mass M. ÖLMEZ istanbul Z. ÖNLER çanakkale K. RÖHRBORN göttingen W. THACKSTON, Jr. cambridge, mass Z. TOSKA istanbul E. TRYJARSKI warsaw R. WITTMANN İstanbul P. ZIEME berlin

JOURNAL OF TURKISH STUDIES
TÜRKLÜK BİLGİSİ ARAŞTIRMALARI
VOLUME 55
December 2021

Edited by
Cemal KAFADAR • Gönül A. TEKİN

EDEBİYATTAN TIP TARİHİNE UZUN İNCE BİR YOL
FESTSCHRIFT IN HONOR OF
NURAN YILDIRIM
I

Guest Editor
Nükhet VARLIK

Published at the Department of Near Eastern Languages and Civilizations
Harvard University
2021

İÇİNDEKİLER

Fatih ARTVİNLİ, Prof. Dr. Nuran Yıldırım ile Sıra Dışı Kariyeri ve Türkiye'de Tıp Tarihi Üzerine I

Özlem BİLDİK, Nuran Yıldırım Bibliyografyası, 1979-2021 1

Yusuf YILDIRIM, Hayat Arkadaşım 21

Yeşim Işıl ÜLMAN, Hocam Prof. Dr. Nuran Yıldırım 25

Tülin AYBARS, Kadim Bir Dost 31

Orhan PAMUK, Minger Kalesinin Gözetleme Kulesinden 35

Ersin AYBARS, Tıp Tarihinde Onurlu Bir Yürüyüş 37

Hande YALNIZOĞLU ALTINAY, The Making of an Ottoman Quarantine Post: Baghdad's Quarantine Infrastructure, 1848-1865 43

Zehra Betül ATASOY, "Gebeliğini Arzu Etmeyen Kadın Hekimini de Bulabilir": Erken Cumhuriyet İstanbul'unda Kürtaj 65

Cem Hakan BAŞARAN, Anadolu Tıb Mecmuası (1921-1922): Anadolu Hekimliğinden Bir Kesit 89

Cansu DEĞİRMENCİOĞLU, Nurçin İLERİ, Doğanın Gözlerden Sakladığı Gizemlerin Keşfi: Mikroskop ve Röntgenin Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Kültürel Temsilleri 117

Zeynep GÖRMEZOĞLU, Bezmiâlem Valide Sultan Kültürel Mirası Arşivsel Süreçleri ve Sürdürülebilirlik: Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Koleksiyonu 153

Eyüp Talha KOCACIK, Comité Pharmaceutique / Eczacılar Meclisi ve Lağvediliş Süreci, 1880-1882 179

Burcu KURT, Keeping the Public Sanitized: Ottoman Politics of Soap During World War I 197

Oya DAĞLAR MACAR, Farklı Bir Tıbbi Misyonerlik Örneği: Konya Amerikan Hastanesi 219

Timothy S. MILLER, Medical Training in Medieval Constantinople 249

Beyza ÖZER, Sağlık Tarihi Müze ve Sergilerinde Mimari Tasarım Süreçleri 265

Halûk PERK, Tuliya PERK, Halûk Perk Araştırma Merkezi Koleksiyonu'nda Nobel Ödüllü Prof. Dr. Emil Theodor Kocher'e (1841-1917) Ait Belgeler 283

Ceren Gülser İLİKAN RASİMOĞLU, Yedi Kızlar: Geç Osmanlı Döneminde İzmir'de Filles de la Charité, Hasta Bakımı ve Hayırseverlik 301

Nükhet VARLIK, "Shall Do No Harm to the Health of the Muslims": Healers and the State in Early Modern Ottoman Society 327

Aybala YENTÜRK, Nejat YENTÜRK, Osmanlı'dan Modern Türkiye'ye Gündelik Hayatta Kullanılan Parfümler 349

Akif Ercihan YERLİOĞLU, Geçmişin Hekimleri Tarih Olurken 383

Seçil YILMAZ, Erkekler de Yanar: Geç Osmanlı Dönemi'nde Frengi, Toplumsal Cinsiyet ve Tıbbi Tavsiyeler 407

FARKLI BİR TIBBİ MİSYONERLİK ÖRNEĞİ: KONYA AMERİKAN HASTANESİ

Oya DAĞLAR MACAR*

Abstract

This essay examines medical missionary activities in the last years of the Ottoman Empire through the case of the Konya American Hospital. The hospital was founded in 1911 by an American missionary, Dr. Edward Mills Dodd, and served as a missionary hospital. While all of the Protestant missionary hospitals in Anatolia were established by The American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM), one of the largest missionary organizations in the US, Konya American Hospital was an independent hospital that was not affiliated with the Board. Dr. Dodd had previously worked at the Talas American Hospital under the Board. Quitting his position due to some internal problems, he went to Konya to establish this hospital. The Konya hospital enjoyed the financial support of a board of Dodd's benevolent acquaintances in America, who had previously funded the Talas American Hospital. This was the last missionary hospital established by the Americans in Anatolia. Differences of opinions arose between the Board and Dr. Dodd during the establishment of the hospital. This was during years of war (the Balkan Wars, WWI, and the National War of Independence), which left an imprint in its history. In line with political events, the hospital's medical and missionary work was sometimes accelerated and sometimes interrupted. In every political development, medical missionaries had to realign their positions and continue their activities accordingly.

Surveying the events from the establishment of the hospital to its closure, the essay underscores the diversity of opinions among the missionaries with respect to religion, politics, and society. It thus makes two important observations. The first is that there was no harmony among the missionaries regarding the hospital's medical and missionary work. Second, contrary to the general assumption that missionaries work for colonial and political purposes, they were political tools for politicians and diplomats of the countries of which they were citizens, yet they kept their distance from these relations and benefitted from the political power of the US to further their own goals.

Giriş

Ondokuzuncu yüzyılda Avrupa'da ve Amerika'da dinsel alanda belirgin bir canlanma başlamıştır. Amerika'nın kuzeydoğu kesiminde Boston merkezli The American Board of Commissioners for Foreign Missions (kısaca ABCFM/American Board), Congregational Church'ün dış görevler misyonerlik programını yürütmektedir.[1] 1810'da kurulan bu teşkilat Amerika'nın en örgütlü

* Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü. oyadr@ticaret.edu.tr.

1 The American Board of Commissioners For Foreign Missions (ABCFM/ American Board) teşkilatı 1810 yılında Boston'da kurulmuş, A.B.D'nin en kapsamlı ve etkili misyonerlik faaliyeti yürüten teşkilatıdır. American Board Osmanlı Devleti'ne yönelik misyonerlik faaliyetlerine ondokuzuncu yüzyılda başlamıştır. Stratejik konumu nedeniyle Anadolu'yu misyonerlik faaliyetleri açısından "Asya'nın anahtarı" olarak nitelendirip 1860'ta Anadolu topraklarını "Batı Türkiye Misyonu," "Merkezi (Orta) Türkiye Misyonu" ve "Doğu Türkiye Misyonu" olarak üç misyona bölmüştür. Caleb Frank Gates, *Not to Me Only* (Princeton: Princeton University Press, 1940), 32.

Özer, Sevilay. "I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nde Tifüs (Lekeli Humma) Salgını." *Belleten* 287 (2016), 219-260.

Öztürk, Said, Sarıyıldız, Gülden. "Antik Çağdan Günümüze Temizliğin Değişmeyen Sembolü: Sabun." *Tombak: Antika Kültürü*, Koleksiyon ve Sanat Dergisi 15 (2019), 42-54.

Şahin, Mustafa. "Birinci Dünya Savaşı'nda Sarıkamış Harekatı Sonrası Tifüs Salgını ve Erzurum Valisi Hasan Tahsin (Uzer) Bey'in Bu Kapsamdaki Çalışmaları." In *Savaş Tarihi Araştırmaları Uluslararası Kongresi*, vol. 2, 295-297. Çanakkale: Çanakkale Valiliği, 2015.

Sarıyıldız, Gülden. "İstanbul Sabun Tahsisatı ve Bu Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlülükleri." In *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, vol. 2, 263-273. Istanbul: Dünya Basımevi, 2003.

Toprak, Zafer. *Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)*. Istanbul: Doğan Kitap, 2012.

Yıldırım, Nuran. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları." *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, vol. 5, 1320-1338. Istanbul: İletişim Yayınları, 1983.

_____. "Salgın Afetlerinde İstanbul." In *Afetlerin Gölgesinde İstanbul*, ed. Said Öztürk, 109-184. Istanbul: Istanbul Kültür A.Ş. 2010.

_____. "İstanbul'da Sağlık Hayatı." *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, ed. Coşkun Yılmaz, vol. 4, 92-137. Istanbul: Istanbul Kültür 2015.

ve finansal olarak en büyük Protestan misyonerlik kuruluşu olarak bilinmektedir. Önce Amerika kıtası içindeki yerli halkları kazanmaya yönelik olarak başlayan misyonerlik faaliyetlerini daha sonra dünyanın değişik coğrafyalarında yaşayan insanları da içine alacak şekilde genişletmiştir. Protestan misyonerlerinin Osmanlı topraklarına ilk gelişleri 1820'de Parson ve Fisk isimli iki Amerikalı misyonerin İzmir'e yerleşmesiyle başlamıştır. Onları 1831'de İstanbul'a gelen Goodell ve 1832'de Dwight takip etmiştir.

Protestan misyonerlerinin birinci görevi "evangelism"in (İncil'i yayma) yayılmasını sağlamaktır. Yerel kiliseler oluşturarak, Osmanlı toprakları içinde yaşayan özellikle Rum ve Ermeni cemaatlerini Protestanlaştırmayı hedeflemişler ve bunun için önce kilise ve eğitim üzerinden örgütlenmeye başlamışlardır. Misyonerler gittikleri ülkelerin birçoğunda yeterli sağlık hizmeti bulamadıkları için Board'un aldığı bir kararla misyon merkezlerine doktor ve hemşireler de gönderilmeye başlanmıştır. Bu kişiler ilk zamanlar sadece misyon çalışanlarına hizmet verirken, zaman içinde yerli halkla da ilgilenmeye başlamışlar, bu da halkın misyonerlik faaliyetlerine daha olumlu yaklaşmasına neden olmuştur. Önceleri misyonerlere gösterilen tepki, sağlık hizmetleri arttıkça belirgin bir biçimde zayıflamış; hastaneler yaş, din ve sosyal sınıf farkı gözetmeksizin herkesi kendine çeken merkezler haline gelmeye başlamıştır. Bu gelişmelerin misyonerliğe olumlu etkisinin fark edilmesi üzerine sağlık hizmetlerinin organize bir şekilde yürütülmesi düşünülmüş, böylece ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında "tıbbi misyonerlik" adı altında yeni bir alan ortaya çıkmıştır.

Osmanlı topraklarında örgütlü ilk tıbbi misyonerlik faaliyetleri 1830'lardan itibaren başlamış ve Osmanlı topraklarına gönderilen ilk kalıcı tıp misyonerleri sırasıyla Dr. Asahel Grant, Dr. Cornelius Van Dyke, Dr. Azariah Smith, Dr. Henry Lobdell ve Dr. George E. Post olmuştur.[2] 1830'lardan itibaren American Board'un iyi yetişmiş tıbbi misyonerleri, Osmanlı topraklarında özellikle sağlık ihtiyacı duyulan yerlerde modern hastaneler, dispanserler, eczaneler hatta tıp okulları açarak son derece örgütlü tıbbi misyon çalışmaları yürütmüşlerdir. Kieser'in altını çizdiği gibi misyonerler, henüz Osmanlı Devleti'nin yerine getiremediği, modern devletin fonksiyonlarından eğitim, sağlık gibi hizmetleri yerine getirerek, güven de inşa etmişlerdir.[3]

Misyonerler açısından Amerika ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan 1830 Ticaret Antlaşması hayati bir önem taşır. Bu antlaşmaya kadar Amerikan vatandaşları İngiliz Büyükelçiliği ve konsolosluklarının koruması altındaydı. 1830 Antlaşması ticaret amacıyla tüccarlara verilmiş birtakım hakları içeriyordu. Fakat Amerikalı yetkililer anlaşmada geçen "ticaret" kelimesinden sadece malların değil, Osmanlı topraklarında oturan Amerikan vatandaşlarının da anlaşılması gerektiği yorumunu yaparak, antlaşmanın bütün ABD vatandaşlarına güvence verdiği fikrinden hareket ettiler. 1830 Antlaşması böyle bir koruma taahhüt etmediği halde Amerikalılar uygulamada hep bu yorumu kullandılar ve Bâb-ı Âli'nin de yıllarca bu yoruma itirazı olmadı.[4] Böylece misyonerler antlaşmanın getirdiği güvenlik şemsiyesi altında Osmanlı hukuk sisteminde ayrıcalıklı bir pozisyona sahip olmuş oldular.

---

2 Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy and the Near East, Missionary Influence on American Policy, 1810-1927*, (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1971), 6; Julius Richter, *A History of the Protestant Missions in the Near East* (Edinburgh: Oliphant, Anderson and Ferrier, 1910), 106.

3 Hans-Lukas Kieser, *Iskalanmış Barış, Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, çev., Atilla Dirim (İstanbul: İletişim, 2005), 742.

4 Recep Boztemur, "Religion and Politics in the Making of American Near East Policy, 1918-1922," *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 11 (2005), 49.

1830 Antlaşması'nın getirdiği koruma sayesinde özellikle İstanbul ve Anadolu'da Amerikan vatandaşlarının sayısı ciddi oranda arttı. Bunların içinde misyonerler en büyük paydayı oluşturuyorlardı. Tıbbi misyonerliğin de tam bu tarihten itibaren örgütlenmeye başlaması tesadüf değildi. 1850'de Bâb-ı Âli'nin Protestan Cemaati'ni bağımsız dinsel bir cemaat olarak tanıması Protestan misyonerlerinin faaliyetlerine yeni bir hukuki çerçeve kazandırdı. Bu tarihte cemaat sadece birkaç yüz Ermeni'den oluşuyordu. Hukuki tanınmayla birlikte American Board kendi ifadesiyle "*çürümüş Anadolu kiliseleri*"ne karşı bir yenilenme ve yeniden yapılanma sürecine girdi ve tıbbi misyonerlik faaliyetlerini de hızlandırdı.[5]

1862'de iki ülke arasında yeni bir ticaret antlaşmasının imzalanmasıyla Amerikalıların Osmanlı topraklarındaki ticari ve misyonerlik faaliyetleri büyük gelişme sağladı. Yücel'in vurguladığı üzere 1835-1875 arası dönem tüm bu gelişmelere paralel olarak Board'un Anadolu'daki misyonların altyapısını tamamlaması ve ileri düzeyde misyonerlik faaliyetlerine geçişinde oldukça kritik yıllar oldu.[6] 1870'lerin sonundan itibaren American Board yönetimi Anadolu'daki misyonlara daha fazla tıp misyoneri gönderme kararı aldı. Bunun başlıca iki sebebi vardı; ilki Osmanlı Devleti'nin sağlık hizmetlerindeki eksikliğiydi. Doğu, Güneydoğu Anadolu, Suriye ve Filistin bölgelerindeki geri kalmış yerlerin fazlalığı, tıp misyonerlerini bu alanlara yöneltmişti.[7] İkincisi, daha önce misyon bölgelerinde faaliyet gösteren doktorların halka ulaşma konusundaki başarılarıydı. Yirminci yüzyıla gelindiğinde Osmanlı topraklarında American Board'a ait toplam 10 hastane ve ülkenin en ücra topraklarına kadar arı gibi işleyen doktor ve hemşireleri bulunuyordu.[8] Konya Amerikan Hastanesi de yirminci yüzyılın başında açılan misyoner hastanelerinden biri olmasına rağmen farklı bir statüye sahipti.

Bu makalede Konya Amerikan Hastanesi'nin kurulma gerekçeleri, hastanenin kuruluş ve sonraki aşamalarda yaşadığı sorunlar ele alınarak, hastanenin Amerikan tıp misyonerliğine katkıları, yürüttüğü faaliyetler çerçevesinde Türkiye tarihi açısından önemi üzerinde durulacaktır. Makalenin amacı Amerikan Protestan misyonerliğinin kendi içinde yaşadığı ayrılığa dikkat çekerek, Dr. Dodd ve Konya hastanesi özelinde tıp misyonerliğinin Osmanlı Devleti'ndeki yapısını anlamaya çalışmaktır.

Konya Amerikan Hastanesi'nin Kuruluşuna Zemin Hazırlayan Gelişmeler

Konya Türkiye'nin iç Anadolu bölgesinin kuzey doğusunda yer alan, yüzölçümü bakımından Türkiye'nin en büyük ilidir. Tarihsel olarak ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında da Osmanlı'nın Anadolu topraklarında yüzölçümü en geniş vilayetiydi. 1867'de yürürlüğe giren Vilayat-ı Umumiye Nizamnamesi ile Karaman eyaleti adı Konya vilayeti olarak değiştirildi. Müslümanların çoğunlukta bulunduğu Konya vilayetinde Rum, Ermeni, Musevi, Rum Katolik, Protestan ve Çingenelerden oluşan bir nüfus yaşıyordu. 1905-1906 tarihli nüfus sayımına göre Konya Vilayeti'nin toplam nüfusu

5 Elçin Macar, "Karadeniz'deki Protestan Rumlar ve Yunanistan'a Göçleri," *Geçmişten Günümüze Göç I*, ed. Osman Köse (Samsun: Canik Belediyesi, 2017), 636.

6 İdris Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği ve Misyon Hastaneleri (1880-1934)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017), 91.

7 Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika: 19.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları* (İstanbul: Arba Yayınları, 1989), 94; Meral Kuzgun ve Ebru Güher, "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'da Yardım Faaliyetleri Çerçevesinde Sağlık Misyonu," *Turkish Studies* 10, no. 9 (2015), 516-517.

8 American Board'un Osmanlı topraklarında açtığı hastaneler şunlardır: Mardin Amerikan Hastanesi (1885), Talas / Kayseri Amerikan Hıristiyan Hastanesi (1887), Merzifon Amerikan Hastanesi (1897), Van Amerikan Hastanesi (1899), Harput Annie Tracy Riggs Hastanesi (1903), Sivas Amerikan Hastanesi (1903), Adana Amerikan Hastanesi (1904), Erzurum Amerikan Hastanesi (1904), İstanbul Amerikan Hastanesi ve Hemşire Okulu (1906), Diyarbakır Amerikan Hastanesi (1908) ve doğrudan Board'a bağlı olmayan Konya Amerikan Hıristiyan Hastanesi (1911). Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği*, 111.

1.249.777 idi. Bu nüfusun dinsel/etnik cemaatlere göre dağılımı ise şöyleydi; 1.145.713 İslam, 86.561 Rum, 15.537 Ermeni, 829 Protestan, 262 Yahudi, 129 Katolik, 5 Bulgar, 30 yabancı uyruklu, diğer 505.[9] Vilayetin içinde yer alan Konya sancağı ise 11 kazadan meydana geliyordu ve toplam nüfusu 503.611'di. Bu nüfusun 485.384'ü Müslüman, çoğunluğu Rum ve Ermeni olmak üzere 18.227'si Hıristiyandı.[10]

Dr. Dodd'un Talas Amerikan Hastanesi'nden ayrılarak Konya'da yeni bir hastane kurması, American Board'un Anadolu'da yeni bir istasyon açmak istemesi üzerine olmadı.[11] Tam tersi American Board ile olan kurumsal ilişkisini resmi olarak bitirmesinin bir sonucuydu. Bu fiziksel kopuş Dr. Dodd için misyonerlik faaliyetinden uzaklaşmak değil, misyonerliği kendi düşündüğü şekilde yürütebilmek için seçtiği bir yoldu. Böyle bir gelişme American Board tarihinin de istisnalarından biridir. Bu yüzden Konya Amerikan Hastanesi Protestan misyonerliği içinde farklı bir örnektir ve bir bakıma Dr. Dodd'un misyonerlik hayatıyla birlikte incelenmesi gerekir.

Dr. Dodd'un Konya'da yeni bir hastane açma girişimi, Talas Amerikan Hastanesi'nde yaşadığı sorunlar nedeniyle olmuştur. Fakat Dr. Dodd bu girişimini daha önce samimiyetle bağlı bulunduğu American Board kurumunu suçlayarak ve tamamen yollarını ayırarak değil, Konya'nın bir fırsat olarak değerlendirilmesi gerektiği üzerinden şekillendirmiştir. Bu sadece kurumsal bir ayrılıktır. Protestanlığı yayma ideali ve misyonerlik faaliyetleri Konya Amerikan Hastanesi'nde de aynı şekilde devam etmiştir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı yıllarından itibaren Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti (Near East Relief)'nin çatısı altında Board'a bağlı misyonlarla ve kişilerle birçok ortak faaliyet yürütülmüştür.

Dr. Dodd'un Talas'dan Ayrılma Sebepleri

Dr Dodd 1886'da American Board'a bağlı olarak Anadolu'ya gelip erek Kayseri'de tıbbi misyonerliğe başladı. 1892'de Kayseri'nin yedi kilometre doğusundaki Talas'ta bir dispanser açarak, bir yandan dispanserde bir yandan da dış istasyonlara düzenlediği tıbbi turlarla bölgede yoğun bir sağlık faaliyeti yürüttü. 1900'de Amerika'da kendi çevresinden sağladığı parasal destekle Talas'da *Amerikan Hıristiyan Hastanesi* adıyla büyük bir hastane açtı. Bu hastanenin yönetimini de diğer misyoner hastanelerinden farklı olarak, finansal destek sağlayan kişilerden oluşan bir yönetim kurulu ve American Board yönetimi ile birlikte gerçekleştirdi.[12] Fakat Talas Hastanesi'nin hem Board hem de Yönetim Kurulu ile olan karmaşık bağı, bir süre sonra yönetimde bazı sorunların çıkmasına

---

9 Cem Behar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, c. 2 (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1996), 55, 56.

10 Konya Sancağı, Konya (merkez), Ilgın, Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Bozkır, Hadim, Karaman, Ereğli, Karapınar ve Koçhisar kazalarından meydana geliyordu. Mehmet Yılmaz, "Konya Vilayeti'nde Muhacir Yerleşmeleri (1854-1914)," Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, 1, 7, 9; Osman Akandere, "Konya Vilayeti Salnamelerine Göre 1864-1904 Yılları Arasında Konya Sancağının İdari Yapısı," *İpekyolu Dergisi* 1 (1998), 102-104.

11 Dr. Dodd misyoner bir anne-babanın çocuğu olarak 27 Aralık 1860'ta İzmir'de doğdu. Babası Edward M. Dodd 1865'te koleradan vefat edene kadar İzmir ve Merzifon'da görev yapmıştır. Babası ölünce Dr. Dodd annesi ile birlikte Amerika'ya dönmüş, tıp eğitimini tamamladıktan sonra da American Board'a bağlı olarak misyonerlik yapmak üzere Türkiye'ye dönmüştür. 1866'da eşiyle birlikte Kayseri'ye gelmiş ve Talas Amerikan Hastanesi'nde göreve başlamıştı. 1911'e kadar Talas'ta hizmet verdikten sonra Konya'ya giderek Konya Amerikan Hastanesi'ni kurmuştur. Wilson A. Fransworth, *Kapadokya'daki Amerikalı Misyonerlerin Bilinmeyen Tarihi (1853-1903)*, çev. Mehmet Şahin (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 159.

12 Bu yönetim kurulu Dr. Dodd'un girişimiyle, onun New York'taki yakın çevresi tarafından oluşturulmuştu. Yönetim kurulunun başkanı Allison Dodd, Mali İşler Müdür ise J. H. Speer idi. SALT 147, 68 (83/147).

neden oldu. Yetki ve sorumluluk işi bir süre sonra bir krize dönüştü. 1905 yılında Amerikalı misyoner hemşire Cole kendisinin doğrudan Board'a bağlı ve Kayseri şubesine tabi olduğunu, Dr. Dodd'un kendisi hakkında karar veremeyeceğini belirterek Talas Hastanesi'nden istifa etti. Bu istifanın arkasından yapılan yazışmalarda Board Sekreteri James Barton son noktayı koydu. Talas Hastanesi'nin misyonun bir parçası olduğunu ve misyona tabi olduğunu net bir şekilde belirtti. Bunu kabul etmek istemeyen Dr. Dodd ise 1910 yılında Dr. Post ve Hemşire Cushman'dan oluşan ekibiyle Talas Hastanesi'nden ayrılıp, Konya'ya taşınma kararı aldı.[13] Talas Hastane yönetimini de Dr. Speers'a bıraktı.[14]

Dr. Dodd 8 Aralık 1909'da Talas Amerikan Hastanesi mütevellilerine gönderdiği bir raporda, Konya'da bir hastane açmak istediğini gerekçeleri ile anlatarak, Konya'nın tıp misyonerliği için önemine dikkat çekmişti. Bu rapora göre, Talas'taki üç koşul kendisini ve ekibini Konya'ya taşınmaya zorlamıştı. Bunlar; Talas personeli, tıbbi misyonerliği sürdürme ve geliştirmenin önündeki kısıtlamalar ve Konya'nın diğer istasyonlarla karşılaştırıldığında daha elverişliliğiydi.

Talas Personeli

Personelle ilgili sorun aslında iç içe geçmiş birkaç probleme dayanıyordu. İlkinin arkasında teolojik bir tartışma vardı. Hastanede bir süreden beri "New Theology" adı verilen, mevcut dini öğretilerin farklı açıdan yorumuna dayanan bir akım vardı. Dr. Dodd, American Board'da bu anlayışın etkin olduğunu ve Board tarafından yeni misyonerlerin bu doğrultuda gönderileceğini, bu yüzden birlikte çalışmanın artık mümkün olmadığını yazmıştı. Dr. Dodd uzun bir süreden beri bu konuda istasyondaki diğer personelle ciddi bir ayrılık içindeydi. Raporunda istasyonun tüm personeli değişse bile artık burada uyum içinde çalışabileceğine güveninin olmadığını, tekrar aynı şeylerin yaşanabileceğini, kendilerini sınırlandırılmış/engellenmiş ve baskı altında hissedebileceklerini belirtmişti.[15]

Dr. Dodd'un American Board yönetimiyle fikir ayrılığına düştüğü diğer bir konu da eğitimli hemşirelerin misyon tarafından misyoner olarak kabul edilmemeleriydi. American Board hemşireleri "misyoner" değil, "eleman" adı altında görevlendiriyordu.[16] Dr. Dodd'a göre, hemşireler üçer yıllık bir çalışma sözleşmesi ile değil, hayat boyu bu işi yapmak üzere misyonlara geliyorlardı ki bu tam anlamıyla o işe adanmışlık demekti. Dr. Dodd, American Board'u "eğer bu hanımları misyonerlik konusunda kısıtlar ve bu doğrultuda aşırı çalıştırmaya devam ederseniz sonunda isyan olacaktır" diyerek uyarmıştı.[17]

Aslında Dr. Dodd, Board'un misyonerlik konusunda hemşirelere uyguladığı bu "dışlayıcı" tutumu, üstü örtük bir biçimde tıp misyonerlerine de uyguladığını düşünüyordu. Misyonerler arasında adı konmamış ama çeşitli şekillerde hissedilen bir hiyerarşi söz konusuydu. Dr. Dodd'a göre bu durum doğrudan Board'un misyonerliğe bakışıyla ilgiliydi. Protestan misyonerliğin birincil görevi İncil'i

---

13 Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği*, 252-255.

14 SALT 134, 21/88 index 67 (21/ 88); Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği*, 247-255.

15 SALT 134, 21/88 index 67 (24/ 88).

16 American Board, misyonerlik faaliyetlerine yardım etmek üzere gelen hemşire, öğretmen gibi yardımcı personelleri "eleman" adı altında görevlendiriyordu. Başlangıçtan 1899'a kadar Kayseri Misyonu'nda 39 "elemanın" görev yaptığı kaydedilmiştir. Bayan Cushman da bunlardan biridir. Başlangıçtan 1903'e kadar Kayseri Misyonu'nda görev yapan misyonerlerin sayısı 34'tür. Farnsworth, *Kapadokya'daki Amerikalı Misyonerlerin Bilinmeyen Tarihi*, 232.

17 SALT 134, 21/88 index 67 (23/ 88).

yaymaktı. Vaaz, seyahat, çeviri, ziyaret, tıbbi yardım ve eğitim gibi diğer tüm faaliyetler, ikincildi.[18] Bu bakış açısı misyonerler arasında yaptıkları işe göre hiyerarşik bir düzen yaratıyordu. Nitekim Talas istasyonu içindeki misyoner kadroların tıp misyonerlerine olan yaklaşımı ve tıp misyonerlerinin misyonerlik faaliyetlerini yürütme biçimine yönelik eleştirileri, Dr. Dodd'u bu kadrolarla karşı karşıya getirmişti. 1909 tarihli raporunda "American Board tarafından hiçbir hakkı olmayan davetsiz misafir olarak görüldük. Bunların olacağı hiç aklıma gelmezdi" açıklaması ile yaşadığı hayal kırıklığını dile getirmişti.[19]

Dr. Dodd söz konusu sorun yüzünden dini misyon ile tıp misyonerlerinin uyum içinde faaliyet göstereceği beklentisinin gerçekleşmediği kanaatindeydi. Çünkü en başından itibaren din adamlarının tıp misyonerlerinin işlerini sürekli kontrol ettiklerini ve onlara hükmettiklerini iddia ediyordu. Dr. Dodd'a göre; tıp misyonerleri önce profesyonel olarak tıpla ilgilenmeli sonra misyonerliğe hizmet etmeliydiler. Bu iki alanın sınırlarının çok iyi çizilmesi gerekiyordu. Ona göre, tıp hizmeti ile Evangelistik hizmet iç içe olmamalı, her biri kendi uzmanlık alanında en iyi hizmeti vermeye çalışmalıydı. Her misyoner kendi alanında faaliyet göstermeli ve hekimler de Evangelistik işler peşinde koşmamalıydılar. Dr. Dodd tıbbi işler ile Evangelistik işlerin eşgüdümlü (koordineli) olarak çalışamayacağı kanaatindeydi. Dr. Dodd'a göre, tıbbi ve eğitsel işler, endüstriyel hizmetler ve yayıncılık gibi alanlar birbirleriyle koordineli dallardır. Ama Evangelistik hizmetler farklıdır ve hepsinin üzerindedir. Misyonerlik sadece vaaz vermek değildir, bundan daha geniş ve daha kapsamlı bir şeydir. İçinde çok çeşitli form ve yöntemleri barındırır. Dr. Dodd, İlahiyat eğitimine ve misyonerliğe büyük önem verdiğinin özellikle altını çizmekle birlikte, İlahiyat Fakültesine girmemiş, din eğitimi almamış birinden buradan mezun biri kadar bilgili olmasının beklenemeyeceğini vurgulamaktadır.[20] Anlaşılan o ki, Dr. Dodd'un Talas'taki misyon ile ilişkilerin kopmasında bu sorun oldukça belirleyici olmuştur.

Dr. Dodd'un bu konudaki rahatsızlığı aslında onun tıp misyonerliğine bakış açısındaki farklılığı da net bir şekilde ortaya koyuyordu. Yukarıdaki ifadelerinden de anlaşıldığı üzere, her şeyden önce o bir doktordu ve kendisini mesleğinin gereklerine uygun olarak, insanları hiçbir cins ve ayrım gözetmeden iyileştirmeye adamıştı. Bunun için tıp alanında kendisini sürekli geliştiriyor ve mesleğini en iyi şekilde yapmaya büyük gayret gösteriyordu.[21] Misyoner kimliğini doktor kimliğinin bir uzantısı olarak görüyordu ve insanlara tıbbi olarak yaptığı yardımı, Hıristiyanlık ahlak ve öğretileriyle birleştirerek kendisi için çok daha anlamlı bir hizmete dönüştürüyordu. Özetle, Board ile yaşadığı bu sorunlar, Dr. Dodd'un kişiliği ve bakış açısı düşünüldüğünde daha anlamlı hale geliyordu.

---

18 David H. Finnie, *Pioneers East-The Early American Experience in the Middle East* (Cambridge: Harvard University Press, 1967), 121-122.

19 SALT 134, 21/88 index 67 (21/ 88).

20 SALT 134, 21/88 index 67 (22/ 88).

21 Dr. Dodd Tıp eğitimini Princeton'da almıştı. 1886'da Kayseri'de göreve başladığı ilk yıllarda bir yandan Türkçe öğrenmeye çalışırken bir yandan da çevreye sağlık turları düzenleyerek, yerel halkın sağlık problemlerini anlamaya çalışmıştı. Özellikle göz hastalıklarına büyük ihtiyaç olduğunu fark edince, bu konuda kendisini geliştirmek üzere bir yıllığına Viyana'ya gitmişti. Döndükten sonra Talas'ta bir dispanser açarak yoğun bir çalışmaya girdi. Daha sonra New York'ta jinekoloji ve genel cerrahi alanlarında uygulamalı eğitim aldı. Öte yandan planlı ve modern hastane binalarını yakından görmek ve hastane yönetimi konusunda incelemeler yapmak için 1894'te güneye doğru bir yolculuğa çıkarak Antep'teki Azariah Smith Hastanesi'ni, Tarsus Devlet Hastanesi'ni, Beyrut'taki Alman Hastanesi'ni ve Şam'daki Edinburg Tıbbi Misyon Örgütü dispanserini dolaştı. Buralardan edindiği bilgilerle Talas'da ve Konya'da örnek hastaneler kurdu. Hem Talas Hastanesi'nde hem de Konya'da yaptığı ameliyatlar o günkü koşullarda son derece başarılıydı. Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği*, 250, 252.

Dr. Dodd ile American Board yönetimi misyonerlik yöntemleri konusunda da birbirlerinden farklı anlayışlara sahiptiler. Ancak Board'un bu farklılığı kabul etmesi pek mümkün değildi. Board'un iyi belirlenmiş bir yapısı ve işleyişi ile katı bir örgütsel şeması vardı ve tüm misyonerlerin harfiyen bu yapıya uymaları bekleniyordu. Bu şemaya zaman zaman ABD içinden bile itirazlar olmuştu.[22] Ama bu katı işleyiş hiçbir şekilde değiştirilmemişti. Nitekim Board Dr. Dodd'un misyonerliği uygulama yöntemlerini de onaylamamış ve 1905'te hatalı yöntem uyguladığı gerekçesiyle kendisini uyarmıştı. Dr. Dodd söz konusu uyarılara saygı göstererek gereken düzeltmeleri yaptığını söylüyordu. Kendisinin ve hastane çalışanlarının hastane dışına ve uç istasyonlara gönderildiğini ve hastanenin her zaman ve belirgin olarak misyonerlik faaliyetlerinde bulunduğunu ve Board'un istediği şekilde misyonerlik faaliyetlerini yürüttüğünü belirtmişti. Ama 1909'a gelindiğinde artık mevcut durumun kendi ideallerine ve hedeflerine ters düştüğünü belirterek, buna daha fazla devam etmeyi düşünmediklerini net bir şekilde ortaya koymuştu.[23]

Tıbbi Misyonerliği Sürdürme ve Geliştirmenin Önündeki Kısıtlamalar

Dr. Dodd için Konya'ya taşınmayı zorunlu hale getiren başka bir konu, tıbbi misyonerliği sürdürme ve geliştirmenin önündeki kısıtlamalardı. Bu kısıtlamaların ilki Talas'taki hastanenin fiziksel yetersizliğiyle ilgiliydi. Talas'taki misyon yerleşkesi birbirine çok yakın birçok binadan oluşuyordu, hastane de bu alanın içinde yüksekçe bir alanda kurulmuştu. Hastanenin konumu giriş, çıkış ve hastaların taşınmasına uygun değildi. Hastanenin sokakla arasında bir duvar vardı ve sokak çok dar olduğu için dört tekerlekli hasta taşıma aracının ilerlemesinde büyük zorluklar yaşanıyordu. Ayrıca hastane çok küçüktü, genişleyebileceği bir alan yoktu ve bu şekliyle hastane idealine uygun değildi. Dr. Dodd hastanenin ilk önceleri misyonerlik faaliyetinin küçük bir parçası olarak düşünüldüğünü ve diğer faaliyetlerin gölgesinde kaldığını düşünüyordu. Zaten birbirlerinin yöntemlerini reddederken, bu kadar yakın yerleşmiş olmalarının sorun olduğu kanaatindeydi.[24]

Tıbbi misyonerliği sürdürmenin önündeki diğer bir engel de yerleşim olarak Talas'ın konumuydu. Talas Kayseri'ye yedi kilometre uzakta, onun bir banliyösü olan küçük bir kasabaydı. Misyoner okulları da terkedilmiş eski güzel evleriyle yaşamdan uzak kalmış bu kasabada kurulmuştu. Halk fakirdi ve ödeme gücü yoktu. Diğer yandan ulaşım zorluğu nedeniyle hem Kayseri'ye ve çevre yerleşimlere gitmek zordu hem de hastalar buraya gelemiyordu. Tüm bu koşullar hastanenin finansmanını da zorluyordu. Talas Amerikan Hastanesi'nin giderleri hastalardan alınan ücretler ve yardımlarla karşılanıyor, sadece çalışanların maaşları ve bazı sıra dışı giderler için Amerikan fonları kullanılıyordu. Dolayısıyla hastanenin işleyişi için halkın yaptığı bağışlar ve hastane gelirleri çok önemliydi. Dr. Dodd yerli halkın cimri olduğunu düşünüyor ve hastaneye yapılan yardımları yetersiz buluyordu.[25] Tıp misyonerliğinin asıl görevi olmasına rağmen bu koşullar altında fakirler için kitlesel bir hasta faaliyetinin yürütülmesinin güç olduğunu belirtiyordu.

Talas'ta yaşanan zorluklardan biri de alışveriş imkanlarının çok kısıtlı olmasıydı. İhtiyaç duyulan mallar çok zor tedarik edilebiliyordu ve gün geçtikçe bu sıkıntı daha da artıyordu. Talas halkı gelen her şeyi misyonerlerin almasından dolayı büyük mağduriyet yaşıyordu. Örneğin gelen odun ve kömürün tamamını misyonerler aldığından, kasabada kömür kıtlığı yaşanıyordu. Yumurta ve süt

22 Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, 18, 51-55.
23 SALT 134, 21/88 index 67 (23/ 88).
24 SALT 134, 21/88 index 67 (24/ 88).
25 Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği*, 257.

bulmak için hastane çalışanları çevre köylere gönderiliyordu ama bulabildikleri tüm malları alsalar bile hastanedeki 40 hasta için yeterli olmuyordu. Kasaba halkı hastaneye gelerek, her şeyi satın aldıkları için evlerindeki hastalara hiçbir yerde süt bulamadıklarından şikâyet ediyorlardı. Üstelik bu problem her yıl daha da artıyordu. Doğal olarak bu koşullar misyonerler ile kasaba halkını karşı karşıya getiriyor ve zaman zaman husumetlere neden olabiliyordu.

Nitekim Dr. Dodd bir raporunda, Talas'taki halkın misyonerlere yaklaşımının pek dostça olmadığını ve Talas'ta görev yaptığı dört yıl boyunca hep saldırı altında olduklarını belirtiyordu. 1908'de misyonerlik istasyonuna yapılan saldırının da yerel halkın bir eylemi olduğunu iddia ediyordu. Üstelik bu saldırının bizzat kendine yönelik olduğunu düşünüyor olmalı ki, "şimdi benim istifam bizim güvenliğimizi de sağlamış olacak" ifadesini kullanıyordu.[26]

Tıp Misyonerliği Açısından Konya'nın Önemi

Dr. Dodd Konya'yı avantajlı ve çeşitli fırsatları olan bir yer olarak tanımlamıştı. Öncelikle Konya Talas gibi bir kasaba değil, büyük bir şehirdi. Verimli ve geniş tarım arazisi, yeraltı zenginlikleri ve demiryolu sayesindeki hareketliliği ile zengin bir şehirdi.[27] Çevresi çok sayıda müreffeh köy ve kasabayla çevriliydi ve fakirlik Anadolu'nun diğer yerleriyle karşılaştırıldığında daha azdı. 1908 kışında Konya'yı ziyaret eden Dr. Dodd, beş haftada 200 pound aldığını kaydetmişti. Bu Talas ile kıyaslandığında hiç de azımsanacak bir fiyat değildi. Dr. Dodd, "tüm ülkede geleceği buradan daha parlak bir yer olmadığının söylendiğini duydum. Tüm Anadolu'nun en verimli iki bölgesi Adana ovası ve Konya bölgesidir" ifadelerini kullanmıştı.[28] Dr. Dodd'a göre, Konya, Talas gibi çöküşte değil tam tersi çok hızlı bir gelişme içindeydi ve her geçen gün büyüyordu.[29] Bu nedenle şehrin zenginliği ve büyüme potansiyeli, kurulacak olan hastanenin kendi finansmanını yaratması ve gelişip büyümesi için büyük bir avantaj sağlayabilirdi. Dr. Dodd'a göre, misyonerlik faaliyeti böyle zengin ve stratejik merkezlerde yerleşmeliydi.[30]

Öte yandan Konya Anadolu'nun tam merkezinde yer alması sayesinde hem kolay erişilebilir hem de misyonerler açısından çevre ziyaretleri yapmaya elverişliydi. Üstelik iklim koşulları sıcak olduğu için misyonerlik faaliyetlerini yıl boyunca yapabilme olanağı da vardı. Ayrıca Konya stratejik bir konumdaydı ve her geçen gün bu stratejik karakteri daha görünür hale geliyordu. Dr. Dodd, Konya'dan Adana'ya ve Bağdat'a kadar demiryolu tamamlandığında Konya'nın çok daha önemli hale

---

26 SALT 134, 21/88 index 67 (21/ 88).

27 Konya'daki demiryolu, Anadolu Demiryolu'nun bir uzantısı olan Eskişehir Konya hattıydı. 1893'te Osmanlı Anadolu Demiryolları Şirketi (*Chemins de Fer Ottomans d'Anatolie*) tarafından yapımına başlanmış, 1896'da hizmete girmişti. Bu hattın yapımıyla birlikte Konya, Anadolu demiryolu hattının Anadolu'daki en önemli kavşak noktalarından biri haline gelmişti. Ayrıca ileride inşa edilecek Bağdat Hattı'nın Konya'dan başlaması düşünülüyordu. Bu hattın bitmesi ile Anadolu'nun iç kesimlerine ve güney bölgelerine ulaşım ve ticari faaliyetler kolaylaşacaktı. Ayrıca başkent İstanbul'a da iki günde ulaşmak mümkün olacaktı. Bkz. Murat Özyüksel, *Osmanlı - Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları* (İstanbul: Arba Yayınları, 1988), 88-90; Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994), 99; Ayla Efe, "Rayların Altında Kalan Mâkus Tarih: Değişen Eskişehir," *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları Sempozyumu Kitabı*, ed. Mukaddes Arslan (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010), 108-125; Emrah Yılmaz, "Demiryolları ve Tarımsal Gelişme: Konya Ovası Sulama Projesi Örneği," 479. https://www.researchgate.net/publication/311642477_ DEMIRYOLLARI _VE_TARIMSAL_GELISME_ KONYA_OVASI_SULAMA_PROJESI_ORNEGI

28 SALT 134, 21/88 index 67 (26/ 88).

29 SALT 134, 21/88 index 67 (25/ 88).

30 *The Orient* 2, no. 12, 5 Temmuz, 1911.

geleceğini düşünüyordu.[31] İzmir-Bursa-Adapazarı'ndan Karadeniz'e bir hat çizildiğinde, Merzifon ve Kayseri üzerinden Mersin'e uzanan ikinci bir hat daha çizildiğinde Konya işte bu arada bölgedeki bir uç istasyon olarak görülebilirdi.[32]

Konya'yı Dr. Dodd için cazip kılan bir başka nokta ise misyonerlik faaliyetleri açısından bakir bir yer olmasıydı. Cenanyan okulu hariç, bu tarihe kadar hiçbir misyoner cemiyetinin tam olarak yerleşmemiş olduğu bir yerdi.[33] Aslında 1878'de Board'un Manisa Misyonu, Konya'da misyonerlik faaliyetlerine girişmiş fakat başarılı olamamış ve bu görevi Kayseri Misyonunun üstlenmesini istemişti. Fakat 1884'te eleman ve para yetersizliği nedeniyle Konya Kayseri Misyonuna bağlı bir şube olmaktan çıkarılmıştı.[34] Dolayısıyla Orta /İç Anadolu'nun bu önemli vilayeti Amerikan misyonerleri için kaçırılmayacak bir fırsattı.

Konya tıbbi hizmetler açısından da zayıf bir durumdaydı. Şehirde belediye hastanesinden başka bir hastane yoktu. Ama çevre kasaba ve köylerden hatta Niğde ve Antalya gibi komşu şehirlerden bile buraya hastalar geliyordu. Sağlık hizmetlerine duyulan büyük ihtiyaç tıp misyonerleri için dikkate değerdi. Hastaların Konya'yı tercih etmelerinin en önemli nedenlerinden biri ulaşım kolaylığıydı. Hastalar Konya'ya ya tedavi olmak ya da İstanbul'a gitmek için geliyorlardı. İstanbul'a gidecek olanlar buranın doktorlarından da bir ön teşhis alıyorlardı. Dolayısıyla Konya'da çok ciddi bir hasta potansiyeli vardı ve bu misyonerler için bulunmaz bir fırsattı.

Bununla birlikte söz konusu fırsat dezavantaj olarak da değerlendirilebilecek bazı unsurlar taşıyordu. Dr. Dodd'un iddiasına göre, doktorlar burada ameliyat olacak bir hastanın etrafında toplanarak, yapacakları ameliyata fiyat biçiyorlardı. Bazı hastalar ucuz olanı tercih ediyor, bazıları da doktorlara karşı güvenlerini yitirip köylerine dönüyordu. Dr. Dodd, söz konusu düzenin dışında oldukları için Konya'daki hastanenin doktorlarının kendilerine kaba davrandıklarını ve şeytani bir rekabete giriştiklerini belirtmişti.[35] Dr. Dodd'a göre, buradaki halkın her türlü ticari rekabetten uzak ciddi bir tıp hizmetine çok ihtiyacı vardı. Fakat söz konusu düzen düşmanlıkları da ister istemez üzerlerine çekiyordu.

Bir başka sorun da dışarıdan gelecek hasta ve hasta yakınlarının kalabilecekleri uygun bir yerin olmamasıydı. Hastaların kalabilecekleri tek yer şehirdeki han ya da akrabalarıydı. Misyonerlerin buna da bir çare bulması gerekiyordu ki bu durum giderlerin artması anlamına geliyordu. Yine de Dr. Dodd'a göre, hastanenin burada kendini döndürmesi, ayakları üzerinde durması ihtimali yüksek görünüyordu. Giderler daha yüksekse de gelir giderek artıyordu. Bölgenin zengin olması ve imkanlarının yüksekliği bu dezavantajı ortadan kaldırıyordu. Dr. Dodd, "şu bir gerçek ki fakirlerin hastane ihtiyacı zenginlerden daha fazla ve misyonerlik faaliyeti bütün sınıfların peşinde koşar ama bizim gibi sürekli desteğe ihtiyaç duyan bir kurum, uygun koşulları bulduğunda şanslı olacaktır" demişti. [36]

---

31 SALT 134, 21/88 index 67 (26/ 88).

32 *The Orient* 2, no. 12, 5 Temmuz, 1911.

33 SALT 134, 21/88 index 67 (26/ 88).

34 Nisan ayında yapılan genel konferansta altı yıl boyunca sürdürülen çalışmalarda Konya'nın hem maliyetli hem verimsiz bir faaliyet alanı olduğunun anlaşıldığı belirtilmişti. Yine de hem tarihi önemi hem bir vilayetin merkezi olması nedeniyle, Board'un mali kaynakları fırsat verirse ileride Konya'ya nüfuz edilmesi gerektiğine dair not düşülmüştü. Fransworth, *Kapadokya'daki Amerikalı Misyonerlerin Bilinmeyen Tarihi (1853-1903)*, 124, 153.

35 *The Orient*, 2, no. 12, 5 Temmuz, 1911.

36 *The Orient*, 2, no. 12, 5 Temmuz, 1911.

Dr. Dodd' göre, Konya vilayetindeki halkın karakteri Talas'a göre daha yumuşaktı ve bu yüzden onlara ulaşabilmek daha kolaydı.[37] Daha önce Konya'ya yaptığı ziyaretlerde bunu tecrübe etmişti. 1908 Ocak ve Şubat aylarını Konya'ya bağlı Karaman'da geçirmiş ve bu süre boyunca saygısız bir davranışla karşılaşmamış, olumsuz hiçbir olay yaşamamıştı.[38] Dr. Dodd'un Konya'nın tıp misyonerliğine uygun bir yer olduğu konusundaki en önemli referansı ise Cenanyan'ın kurduğu okuldu.[39] Dr. Dodd'un belirttiğine göre, Cenanyan Okulu'nun kurucuları demiryolunun ilerlemesinden önce öngörüleri sayesinde buraya gelerek yerleşmişlerdi. Yale'den doktoralı Harutyun Cenanyan özel kabiliyetleri, yüksek karakteri, alçak gönüllülüğü ile burada güçlü bir pozisyon edinmişti. Okul kısa sürede büyüyerek öğrenci sayısını 200'ün üzerine çıkarmış ve 1911'de New York eyaletinden kolej denkliği almıştı.[40] Dr. Dodd'a göre bu apostolik enstitünün istikrarlı ve hızlı bir gelişme halinde olması, tıp misyonerlerini de hoş karşılayacaklarının bir işareti olarak değerlendirilebilirdi.[41]

Dr. Dodd'un Konya'yı tercih etmesinin tarihi sebepleri de vardı. Konya antik dönemdeki adıyla Iconium, Hıristiyanlık tarihi açısından önemli bir şehirdi. Dr. Dodd misyonerler olarak güçlü Hıristiyanlık kökleri olan böyle bir şehirde, asırlar sonra yeniden Hıristiyanlığı yeşertmeye çalışmanın büyük anlam taşıdığını düşünüyordu.[42]

Görüldüğü üzere, Dr. Dodd Konya'ya gitme konusunda oldukça netti. "Talas'ta bina ve arsa mülkiyeti olmasaydı, hiçbir şey düşünmeden Konya'ya giderdim. Bir gün American Board tıbbi işler için buraya bir doktor gönderecek ve o zaman bütün mülkiyeti satın almak isteyecek. Eğer olmazsa bu binalar sadece kapalı kalacak ama benim buraya bakışımı değiştirmeyecek" demişti.[43] Bu ifadeler aslında Dr. Dodd'un American Board'a bağlı ve doğrudan onun yönetimi altında çalışmak istememesinin de net bir ifadesi olarak görülebilir. Zaten yeni hastanenin kurulması için American Board'u değil, Yönetim Kurulu'ndaki mütevelli heyetini ikna etmeye çalışması da bunun içindi. Konya'da kendi mülkiyetinde bir yer alıp, Board'un kontrolünden tamamen çıkmaya çalışıyordu. Dr. Dodd için Konya, idealindeki

---

37 SALT 134, 21/88, index 67 (25/ 88).

38 SALT 134, 21/88 index 67 (26/ 88).

39 Harutyun Cenanyan (Harutyun Stephen Jenanyan)'ın misyonerlik hikayesi Dr. Dodd'unki ile benzerlikler göstermektedir. Cenanyan Maraş'ta ve Amerika'da dini bir eğitim aldıktan sonra Aziz Pavlus adına bir okul açmak için Tarsus'a gelmiştir. 1888'de Amerikalı hayırsever Elliot Fitch Shepart'ın vakfı tarafından finanse edilen Cenanyan Enstitüsü'nü kurmuş ve üç yıl bu okulun müdürlüğünü yapmıştır. Fakat isim yüzünden çıkan ihtilaf nedeniyle Cenanyan 1891'de müdürlükten ayrılmış, okulun adı da Aziz Pavlus Enstitüsü olarak değiştirilerek 1903'te American Board'a devredilmiştir. Bu olayın ardından Cenanyan Konya'ya giderek burada yeni bir Cenanyan Enstitüsü kurmuştur. Bir süre sonra da Amerika'ya dönmüş ve 1907'de vefat etmiştir. Tarsus'daki Aziz Pavlus Enstitüsü ise Cumhuriyetten sonra Millî Eğitim Bakanlığı'nın denetim ve gözetimine girerek, Tarsus Amerikan Lisesi adını almıştır. Farnsworth, *Kapadokya'daki Amerikalı Misyonerlerin Bilinmeyen Tarihi (1853-1903)*, 177; Hayatı ve faaliyetleri için bkz. H. S. Jenanyan, *Harutune. Or Lights and Shadows In the Orient* (Toronto: Book on Demand, 1898).

40 *The Orient* 2, no.12, 5 Temmuz 1911.

41 SALT 134, 21/88 index 67 (26/ 88).

42 Iconium Hıristiyanlık dininin Küçük Asya'da kök salması ve canlanması açısından Aziz Pavlus'un büyük yolculuğundaki hedefine önemli katkı sağlamıştır. Iconium'un Hıristiyanlar için diğer bir önemi, Küçük Asya'da Türk devri öncesi kilise yapısının çok az bir değişikle günümüze değin ulaşabildiği tek yer olmasıdır. Bu dönemde kentte din bağlamında hoşgörülü bir atmosfer olması, Hıristiyanların özgürce tapınaklarında ibadetlerini gerçekleştirmelerine olanak sağlamıştır. Iconium'da bu dönemdeki Hıristiyanlığa ait birçok kalıntının var olması da Hıristiyanlar için bu şehri oldukça değerli kılmaktadır. William Francis Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia* (London: John W. Parker, 1842); Fransworth, *Kapadokya'daki Amerikalı Misyonerlerin Bilinmeyen Tarihi (1853-1903)*, 65 ve Fatma Özan, "Iconıum Şehrinin Jeopolitiği," Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, 50, 53, 54.

43 SALT 134, 21/88 index 67 (26/ 88).

tıp misyonerliğini yapabileceği ve Talas'taki sıkıntılı durumdan kurtulabilmesinin tek yoluydu. Ayrıca Konya'ya gitmenin kendilerine yüklü bir gelir artışıyla birlikte ruhani olarak da genişleme ve nüfuz etme fırsatı getireceğini inanıyordu.[44]

Mütevelli, Dr. Dodd'un American Board ile Talas'daki sıkıntılarını bilmesine rağmen, fon ararken bunu daha yumuşatarak duyurdu. Uzun bir süredir tıbbi misyonerlik için Türkiye'de bulunan Dr. Dodd'un, Kayseri/Talas Hastanesi'ni genişletmek amacıyla Amerika'da fon aradığı belirtildi. Türkiye'ye döndüğünde Konya'da bir hastane kurmayı önerdiği ve hali hazırda kadrosunun da ona eşlik edeceği vurgulanmıştı. Planlamaya göre, hastanenin yeni kadrosu Amerika'dan gönderilecek, Kayseri'deki hastane de American Board tarafından devralınacaktı.[45]

Konya Amerikan Hastanesi'nin Kurulması

Konya Amerikan Hastanesi Anadolu topraklarında en geç kurulan misyon hastanesidir. Hastanenin kurulduğu 1911 yılı Osmanlı Devleti'nin politik olarak çok zor bir döneme girdiği yıllara denk gelir. Yirminci yüzyıl başında Osmanlı Devleti'ndeki politik durum gergindi. 1908'de Osmanlı Hürriyet Cemiyeti üyesi Jön Türk'ler Meşrutiyeti yeniden ilan etmişler ve II. Abdülhamit'i hattan indirerek iktidara gelmişlerdi. II. Meşrutiyetin ilanı tüm ülkede olduğu gibi misyonerlerin gözünde de iyimser bir havanın oluşmasına neden oldu. Yeni rejimin anayasal düzenlemeleri, Osmanlıcılık idealine dayalı çok kültürlü politikalarıyla misyoner faaliyetlerinin de önünü açabilirdi. Dr. Dodd bu dönemde Sultanın topraklarındaki koşulların önceye göre daha istikrarlı ve ilerlemeye uygun olduğunu belirtmişti.[46] Fakat beklentiler gerçekleşmedi. Jön Türk iktidarının politikaları Türk milliyetçiliğine Osmanlıcılıktan daha fazla yer verdi. İktidar gün geçtikçe sertleşti ve liberal devlet anlayışından tamamen uzaklaştı. Diğer yandan Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı, Yunanistan'ın Girit'i ilhakı ve 1912'de başlayan Balkan Savaşları dış politikada da zor bir dönemi işaret ediyordu.

Dr. Dodd Konya Amerikan Hastanesi'ni kurma çalışmalarına 1909'da başladı. Hastanenin American Board'a bağlı olmayan, James Speers'in önderliğinde 9 üyeden oluşan bir yönetim kuruluna bağlı olması planlanmıştı. Kurulun yapısı ve işleyişi Talas'daki yapıyla aynı kalmakla birlikte adı *Konya Amerikan Hıristiyan Hastanesi Kurulu* olarak değiştirildi.[47] Böylece bağımsız, yapı ve işleyiş açısından benzeri olmayan bir misyon hastanesi ortaya çıktı.

Dr. Dodd ilk başta Amerika'dan çok büyük bir para talep etmek istemedi. İlk önce kiralık bir ev tutup, 8-10 yataklı küçük ölçekli bir hastane, 3-4 hemşire ve bir hizmetli ile işe başlamayı düşündü. Hemşire okulu kurma planını ise daha sonraki bir tarihe erteledi.[48] Sonunda hastane için gereken fon sağlandı ve Dr. Dodd Konya'da şehir merkezinde eski, tek katlı bir bina satın aldı.[49] Ayrıca Talas Hastanesi'nden ayrılırken yazdığı istifa mektubunda istifasının kabulüyle birlikte hastanenin mallarının adaletli bir şekilde paylaşılacağını umduğunun altını çizmişti.[50] Bu talebin kabul

44 SALT 134, 21/88 index 67 (21/ 88).
45 Mütevelli başkanı Allison Dodd, hazinedarı J. H. Speer. Bu meseleyle ilgilenenler Montclair'li din adamı Dr. Reed ve Dr. Levi W. Halsey, Bloofield'lı Dr. W. R. Broughton. SALT 147, 68 (83/147).
46 SALT 147, 68 (83/147).
47 William Dodd, *Medical Missionary Work at Konia, Asia Minor, Report of the American Christian Hospital for the Year Ending June 30*, 1913, 1.
48 SALT 134, 21/88 index 67 (27/ 88).
49 BOA, BEO 4177/313249.
50 SALT 134, 21/88 index 67 (22/ 88).

edilmesinden sonra Nisan 1911'de Dodd hastane ve dispanser bünyesinde bulunan malzemeleri ikiye bölerek yarısını alıp Konya'ya götürdü.[51]

1911'de hastane hizmetlerine başlandı fakat inşaatın tamamlanması 1913 yılına kadar sürdü. Önce 20 yataklı olarak düzenlenen hastanenin, kısa sürede 30 yatağa kadar çıkarılması düşünülüyordu. Bina satın alındığında tek katlıydı. Üzerine iki kat daha çıkılarak üç katlı, mütevazı bir hastaneye dönüştürüldü. İlk katta, klinikler, bekleme odaları, muayene odası, ameliyat ve pansuman odası, mutfak, yemek odası ve ofisler vardı. İkinci katta koğuşlar, sterilizasyon odası ve ameliyathane ile mutfak bulunuyordu. Üçüncü kat ise misyonerlerin, doktorların, hemşirelerin ve hizmetlilerin yatak odaları olarak düzenlenmişti. Hastanenin kurulması için Amerika'dan gönderilen paralar hastanenin hem satın alınıp hem de inşaatının tamamlanmasına yetmediğinden, her biri 1.000 dolar olan üç ayrı bağış ve tekrarlanan daha küçük bağışlarla ihtiyaç duyulan para tamamlanmıştı.[52] Hastaneye bağlı bir de hemşire okulu vardı. Burası hastanenin ihtiyaç duyduğu, kaliteli hemşireler yetiştirmeyi amaçlayan 3 yıllık bir okuldu. Küçük olduğundan fazla öğrenci almıyordu. Hastanenin bir de eczanesi bulunuyordu.[53]

Anadolu'da açılan pek çok misyoner hastanesinde olduğu gibi Konya Amerikan Hastanesi'nin açılması ve ruhsatıyla ilgili hukuki sorunlar yaşanmıştır. Konya Amerikan Hastanesi American Board'un mülkü değil, doğrudan Dr. Dodd'un satın aldığı bir mülktü. Dr. Dodd, yabancılara Osmanlı topraklarından mülk edinme hakkının verildiği 1867 tarihli "Ecanibin Hakk-ı İstimlâki Nizamnamesi" sayesinde bu mülkü satın alabilmişti.[54] Fakat bu mülkün hastane olarak kullanılmasının önünde yasal engeller vardı. Çünkü Osmanlı Devleti yabancıların özel hastane kurmalarını "Hususi Hastahaneler Nizamnamesi" ile yasaklamıştı. Nizamname'nin birinci maddesine göre, "özel hastane tesis edecek doktorların Osmanlı Devleti tebasından olması, tıbbi yeterliliğinin Umûr-ı Tıbbıye-i Mülkiye Nezâreti'nce onaylanmış olması" gerekiyordu. Dr. Dodd izin için başvuruda bulunmuş fakat Amerikalı olduğundan Konya'da bir hastane kurmasına Meclis-i Tıbbıye-i Mülkiye ve Sıhhıye-i Umûmiye Riyâseti tarafından izin verilmemişti.[55] Hariciye Nezareti 10 Ocak 1912'de Sadaret'e gönderdiği yazıda, Amerikan Konsolosluğu'nun Dr. Dodd'un kuracağı hastanenin; vergi ve gümrük vergisinden muafiyet talep etmeyeceğini, Amerika müessesat defterine kaydedilmeyeceğini, tamamen bir hayır kurumu olarak görev yapacağını belirtip, Konya halkının faydalanması için hastanenin kurulmasına izin verilmesini rica ettiğini yazmıştı.[56]

Dr. Dodd'un Konya Amerikan Hastanesi'nin açılması için yaptığı başvuru birçok resmi yazışmadan sonra kabul edildi ve 27 Mayıs 1913 tarihinde izin verildi.[57] İznin verildiği, yerel Türkçe gazetede de haber olarak yayınlandı. Ayrıca İstanbul'daki Amerikan Büyükelçisi Rockhill de hastane yönetimine bir mektup yazarak bu izni doğruladı. Dr. Dodd, resmi izin çıktıktan sonra 1913'teki raporuna, "Konya'da artık Konya Amerikan Hastanesi olarak biliniyoruz" notunu düşmüştü.[58]

Açılır açılmaz hastanede ciddi bir yoğunluk yaşandı. Dr. Dodd'un ünü, hastane açılmadan önce şehre ulaşmıştı. Halk ona "Tot Efendi" diyordu ve çok uzak mesafelerden hastalar onun için geliyordu.[59]

---

51 Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği*, 225.
52 Dodd, *Medical Missionary Work at Konia, Asia Minor*, 7.
53 Dodd, *Medical Missionary Work at Konia, Asia Minor*, 12.
54 Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği*, 151, 152.
55 BOA. DH-İD 43-27/4; BOA. BEO. 4048/303580.
56 BOA. HR-İD 1550-1/3.
57 BOA, DH-İD 117/67; BOA, BEO 313249/3.
58 Dodd, *Medical Missionary Work at Konia, Asia Minor*, 16.
59 Edward Mills Dodd, *The Beloved Physician, An Intimate Life of William Schauffler Dodd*, Privately, Printed 1931, 107.

Fakat Dr. Dodd'un Konya'ya gelişi herkes tarafından memnuniyetle karşılanmadı. Onun gelişinden rahatsız olanlar Kayseri'den gelen kişinin Dr. Dodd değil, onun adını kullanan bir sahtekâr olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu nedenle halk onun gerçek Dr. Dodd olup olmadığını anlamaya çalışıyordu.[60] Fakat misyonerler için tek can sıkıcı olay bundan ibaret değildi. Hastanenin açılmasının ardından Konya yerel basınında William Dodd hakkında olumsuz bir yazının çıkması William Dodd ve ekibinin moralinin bozulmasına neden oldu. Konya'da yayınlanan *Babalık Gazetesi*'nde arka arkaya çıkan yazılarda, Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren diğer misyonerler gibi William Dodd'un da Konya'da açtığı hastane aracılığıyla Protestanlık propagandası yaptığı iddia edilmişti. Bu yazı nedeniyle kamuoyunda hastaneye ve Dr. Dodd'a karşı bazı tepkilerin oluştuğu söyleniyordu.[61]

Başlarda yaşanan bu olaylara rağmen Amerikan Hastanesi Balkan Savaşları boyunca faaliyetlerine kesintisiz devam etti. 1913'te Amerika'dan gelen bağışlar sayesinde hastanenin mali durumu iyiydi. Aslında savaş dolayısıyla hastalardan elde edilen gelir düşmüştü ama hasta sayısında azalma olmamıştı. Hastane gelirlerinin düşme nedeni hastaneye gelenlerin ağırlıklı olarak ödeme gücü düşük olanlardan oluşmasıydı. Bu durum dikkate alınarak, 1913 yılında hastanede daha çok ücretsiz hizmet verildi. Hastalar sağlık hizmetinin kalitesinden, hastane çalışanlarının özeninden ve samimiyetinden ve bedava hizmetten çok etkileniyordu. Dr. Dodd bu durumun misyonerlik açısından fırsatlarını arttırdığını düşünüyordu. [62]

Hastane kadrosu Dr. Dodd ve Dr. Post olmak üzere iki doktor, hemşire Bayan Cushman, Bayan Mathiesen, eczacı Haralambos Damianides, hastabakıcılar, misyonerlik faaliyetlerini yürüten Protestan erkek okulundan bir öğretmen, kadınlara yönelik misyonerlik çalışmalarını yürüten Bayan Dodd ve yardımcısı konumundaki Bayan Loosanoosh vardı. 1912'de Haralambos Damianides askere alındığından bütün bir yıl eczane zayıf kaldı. [63] 1913 yılında kadroda bazı değişiklikler oldu. Bayan Mathiesen Aralık ayında sağlık nedenlerinden dolayı İngiltere'ye dönmek zorunda kaldı. Ondan boşalan yere kısa süreliğine İstanbul'da özel hemşirelik yapan bir Amerikalı hemşire Bayan Foote geldi. Ameliyathanedeki yetenekleri ile hastaneye büyük faydalar sağlayan Bayan Foote geri dönünce hastanenin yeniden hemşire ihtiyacı ortaya çıktı. Dr. Dodd hemşirelik bilgisi iyi düzeyde ve samimi bir Hıristiyan olan bir hemşire arıyordu. Sonunda Konya hemşirelik okulundan yeni mezun olmuş Mariam Yepremian ameliyathanede çalışmak üzere kadroya alındı.

Konya Amerikan Hastanesi bir misyoner hastanesi olduğundan, sağlık işlerinin yanı sıra misyonerlik faaliyetleri de yürütülüyordu. Protestan erkek okulundan gelen öğretmen hastanede hem İncil öğretiyor, hem Pazar akşamı duasını (ayin) yönetiyor hem de iki doktorla beraber vaaz veriyordu. Bu vaazları dinlemeye gelenlerin sayısı 50-150 kişi arasında değişiyordu. İlginç olan şey dinleyiciler arasında beyaz sarıklı Müslüman dinleyicilerin de yer almasıydı. Dr. Dodd, bunların şehirdeki Kur'an kursu öğrencileri olduğunu, onlara Osmanlı Türkçesi ile basılmış ilahi kitapları verdiklerini, onların da bu ilahileri diğer gelenlerle birlikte şevkle okuduklarını belirtiyordu. Hastanenin misyonerlik çalışmaları çerçevesinde kadınlara yönelik ciddi bir faaliyet içinde oldukları anlaşılıyor. Bu işleri Dr. Dodd'un eşi Bayan Dodd ve 14 yıldır birlikte çalıştıkları, yardımcısı Loosanoosh yürütüyordu. Bu küçük ekip Ermeni, Türk ve Rum ailelerin evlerine, eski hastaların evlerine, muhacirlerin kaldıkları

60 Dodd, *The Beloved Physician*, 49.

61 Tuğçe Döğer, "Amerikan Board Arşiv Belgelerine Göre Konya'da Tıbbi Misyonerlik Faaliyetleri (1911-1914)," Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021, 60-63; Ahmet Uçar, "Konya Amerikan Hastanesi 1," *Merhaba Akademik Sayfalar* 8 (2008), 446; Emin Özdemir, "Osmanlı Devleti'nde Sağlık Alanında Yapılan Misyonerlik Faaliyetlerine Bir Örnek: Amerikan Board'un Konya Tıbbî Misyonu," *History Studies* 1, no. 5 (2013), 16.

62 Dodd, *Medical Missionary Work at Konia, Asia Minor*, 1.

63 BOA. DH. İD, 174/10.

yerlere, hastalara ve davet edildikleri yerlere gidiyorlardı. Talepler hiç de az değildi. O yüzden hastanede Pazar Okulu adını verdikleri yaklaşık 80 çocuğun devam ettiği İncil okuma kursu başlatmışlardı. Bu yeni bir şeydi ve kursa katılanların sayısı artıyordu. Hastanenin bekleme odasındaki masada üç alfabede yazılmış İnciller ve kutsal metinden parçalar ve dini kartlar duruyordu. Kapı görevlisi hastalar beklerken bunları 1-2 sente satmaya çalışıyordu. 1913'te iki ayda 100 parça basılı malzemenin satıldığı kaydedilmişti. Ayrıca yatan hastalar taburcu olurken 5'i Osmanlıca olmak üzere 20 İncil ve dini metin satılmıştı. Parası olmayanlara İncil ve diğer metinler bedava da veriliyordu. Dr. Post'a göre, satılan İncil'in etkisi hediye edilen İncil'den daha fazlaydı. [64]

Balkan Savaşları'nda Konya Amerikan Hastanesi

1912'de Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları'na girmesi, hemen arkasından Birinci Dünya Savaşı'nın patlaması ve son olarak da Millî Mücadele ile Anadolu topraklarında yeni bir ulus-devlet kurulması Osmanlı tarihi için olduğu kadar, Konya Amerikan Hastanesi'nin tarihine de damgasını vurdu. Her savaşta hastanenin pozisyonu değişti, Dr. Dodd ve ekibi de bu değişime ayak uydurmak zorunda kaldı.

1912-1913 yılları Konya Amerikan Hastanesi için de hareketli ve zor bir dönemin olduğu yıllardı. Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti'nin arka arkaya aldığı beklenmedik yenilgiler, Balkan coğrafyasından İstanbul'a kitlesel göçün başlamasına neden olmuştu. İşgal edilen topraklardan ve çetelerin zulmünden kaçan binlerce göçmen İstanbul'a akıyordu. Aralarında hasta ve tedaviye ihtiyacı olanlar da vardı. Aynı anda cephelerden çok sayıda yaralı ve hasta asker de İstanbul'a nakledilmekteydi. Savaşın bu olağanüstü şartlarında Amerikan Kızılhaçı İstanbul Şubesi'nin yaralılara yardım çağrısı üzerine, Dr. Dodd ve eşi Bayan Dodd, hemşire Bayan Cushman ve hastanedeki hemşire okulunun son mezunlarından hemşire Yeghsa'dan oluşan bir ekip İstanbul'a gitti.[65] Misyonerler İstanbul'da İngiliz Kızılhaç amiri Doughty-Wylie'e bağlıydılar. Bayan Cushman ve Bayan Dodd ilk olarak İngiliz elçiliğine yerleştirildiler. Ekip, birkaç gün sonra Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından, Vefa Hastanesi adıyla Vefa İdadisi/Vefa Lisesi'nde kurulmuş olan geçici hastanede görevlendirildi. Dr. Dodd ve ekibi burada üç hafta boyunca yaralı askerlerin cerrahi tedavilerini yaparak etkin bir hemşirelik hizmeti verdi.[66] Ekip bu kısa süredeki başarılı çalışmalarıyla hastanedekilerin minnettarlığını kazanarak Aralık 1913'te Konya'ya geri döndü.[67] Yaralı ve hasta Osmanlı askerleriyle göçmenlerin tedavisindeki insani hizmetleri nedeniyle Dr. Dodd Mecidi Nişanı (3. Rütbe) ile taltif edildi.[68]

Dr. Dodd ve ekibinin Konya'ya dönmesinden hemen sonra Amerikan Kızılhaçı bu sefer de Konya Amerikan Hastanesi doktorlarından Dr. Wilfred Post'u muhacirlere yardım etmek için Bursa'ya çağırdı. Dr. Post Bursa'da üç ay boyunca aşağı yukarı bin hasta ile ilgilendi ve muhacirlere yardım dağıttı. Bu iş için 13 bin dolar harcadı.[69] Hatta 8 Ocak 1912'de Bursa'da bir hastane açma girişiminde

---

64 Dodd, *Medical Missionary Work at Konia, Asia Minor*, 12-14.
65 Dodd, *Medical Missionary Work at Konia, Asia Minor*, 1.
66 Dodd, *The Beloved Physician*, 51-52.
67 Dodd, *Medical Missionary Work at Konia, Asia Minor*, 4.
68 Nuran Yıldırım, *Savaşlardan Modern Hastanelere Türkiye'de Hemşirelik Tarihi* (İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2014), 128-129.
69 Dr. Post'un sorumluluğunda muhacirlere; 1.000'den fazla yatak, 1.200 yorgan, yaklaşık 4.000 çift ayakkabı, çorap ve atlet, 21.000 metre kumaş, 1600 farklı giyim malzemesi dağıtıldı. William S. Dodd, *Medical Missionary Work at Konia, Asia Minor*, 5.

bulundu fakat başarılı olamadı.[70] Bu arada İstanbul'daki izdihamdan dolayı muhacirler Anadolu'ya nakledilyorlardı. Hükümetin aldığı karara göre, muhacirlerin sevk edilecekleri başlıca şehirler; Ankara, İzmit, Bolu, Bursa, Konya, Samsun, Adana ve Antalya olarak belirlenmişti. Bu karar ile Konya, muhacirler için önemli bir iskân merkezi haline gelmişti.[71] 9 Aralık 1912'de şehre gelen muhacir sayısının 4.213 olduğu belirtilmişti. [72]

1912 tarihli misyoner raporlarında ise Balkan Savaşları'nda Konya ve çevresine 10.000 muhacir geldiği kaydedilmişti. Rapora göre, bunlar son derece kötü haldeydiler ve çoğunun elbiselerinden başka hiçbir şeyi yoktu.[73] Misyonerler Konya'ya gelen muhacirlere hem sağlık hizmeti verdiler hem de yardım yaptılar. Amerika'nın İstanbul Büyükelçisi William Woodville Rockhill ve eşinin başkanlığında, Amerikan Kızılhaçı ve İngiliz Kızılayı 10.000 dolar bağış topladı.[74] Bu para Konya ve çevresine yerleştirilen muhacirlerin ihtiyaçları için harcandı.[75] Hasta muhacirlerin bir kısmı da Konya Amerikan Hastanesi'ne kabul edilip ücretsiz tedavi edildiler. Dr. Dodd kliniklerine gelen muhacirlere önce psikolojik destek vererek, kendilerini iyi hissetmelerine çalıştıklarını, birçoğunun da hastanede yatarak tedavi olduklarını belirtmektedir. Amerikan Hastanesi'ndeki muhacirlere Lady Lowther War Relief Fund da 100 paundluk bir yardım gönderdi.[76]

Bu arada İngiliz Kızılhaçı, Konya Amerikan Hastanesi'ne önemli bir yardım yaptı. Balkan savaşlarında İstanbul'da geçici olarak tesis edilen Sanayi-i Nefise Mektebi Hastanesi'nin görevini tamamladığı düşünülerek tahliyesine karar verilince, Binbaşı Doughy-Wylie hastaneye ait araç ve gereçleri Konya Amerikan Hastanesi'ne bağışladı.[77] 1913 baharında Konya Amerikan Hastanesi'ne toplam değeri 1.000 doları bulan yatak, giysi, pansuman malzemesi ve yiyecek gönderildi.[78]

Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti'nde hem toprak kaybına hem de demografik açıdan büyük bir yıkıma neden oldu. Savaştan sonra Balkanlardaki topraklarının %83'ünü, nüfusunun da %69'unu

---

70 Özgür Yıldız, *Misyonerlik ve American Board Teşkilatı, Türkiye'de Siyasi ve Sosyal Hayata Etkileri* (İstanbul: IQ yayınları, 2009), 102.

71 Oya Dağlar Macar, *Balkan Savaşları'nda Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri* (İstanbul: Libra yayınevi, 2008), 107.

72 Mehmet Yılmaz, "Konya Vilayeti'nde Muhacir Yerleşmeleri (1854-1914)," Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, 261.

73 Dodd, *Medical Missionary Work at Konia, Asia Minor*, 5.

74 Balkan Savaşları'nda İngiltere'de yaşayan Hint Müslümanları Osmanlı Devleti'ne sağlık yardımı gönderdiler. Bu yardım British Medical Mission adına Londra'da bulunan Hindistan'ın önde gelenlerinden Emir Ali'nin öncülüğünde oluşturulmuştur. İngiliz Kızılay Komitesi (The Committee of the British Red Crescent Society) adıyla yola çıkarılan bu heyete Colonel Sortie başkanlık ediyordu. Oya Dağlar Macar, "The Assistance of the British Red Cross to the Ottoman Empire," *The Wars of Yesterday, The Balkan Wars and The Emergence of Modern Military Conflict, 1912-13*, ed., Katrin Boeckh and Sabine Rutar (New York, Oxford: Berghahn, 2018), 374-375.

75 Bu bağışın Konya, Akşehir, Ilgın, Kadıhan, Karaman, Ereğli, Niğde ve Bor'da yaklaşık 40 köyden daha fazlasına 2.478 yatak, 2.342 yorgan, 2.917 çift ayakkabı, 2.955 çift çorap ve 2.757 çeşitli giysi malzemesi olarak toplam 13.000 parçanın üzerinde ihtiyaç malzemesi olarak muhacirlere dağıtıldığı kaydedilmiştir. Bağışlar Kızılhaç yetkilileri tarafından tek tek soruşturularak tespit edilen gerçek ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır. Dodd, *Medical Missionary Work at Konia, Asia Minor*, 5.

76 Lady Lowther, İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Gerard Lowther'ın karısıdır. Balkan Savaşları'nda War Relief Committee adı altında bir yardım komitesi kurarak, muhacirlere ve asker ailelerine hem mali yardımda bulunmuş hem de ekmek, gazyağı ve giysi dağıtımında bulunmuştur. "War and Disease in the Near East," *The Lancet* 9 Kasım 1912, 1322.

77 İngiliz Kızılhaç Cemiyeti Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti'ne dört ayrı sağlık heyeti gönderdi. Bu dört heyetin de yöneticisi Binbaşı Doughty Wylie idi. Doughty Wylie eşi ile birlikte 4 Kasım 1912'de İstanbul'a gelmiş ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından hastaneye dönüştürülmüş olan Gülhane'deki Osmanlı Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Okulu)'nde çalışmışlardı. Macar, "The Assistance of the British Red Cross to the Ottoman Empire," 373-391.

78 Dodd, *Medical Missionary Work at Konia, Asia Minor*, 6.

kaybetti. Ayrıca Oniki Ada ve Girit elden çıktı.[79] Osmanlı Devleti, büyük bölümü Hıristiyan olan nüfusunu kaybetmiş ve çoğunluğunu Müslüman nüfusun oluşturduğu Anadolu ve Ortadoğu coğrafyasıyla sınırlanmıştı. Savaş boyunca Balkanlardan büyük kitleler halinde gerçekleşen Müslüman göçler de Müslüman nüfusun artmasına neden olmuştu. Bunun siyasi yansıması milliyetçi politikaların uygulamaya konmasıydı. O güne kadar savunulan Osmanlıcılık düşüncesinin yerini Türkçülük aldı. Kieser'e göre, "Balkan Savaşları ta Doğu vilayetlerinin içlerine kadar ümmetin gayrimüslim vatandaşlarına şüpheyle bakmasına neden olmuştu."[80] Dr. Dodd Haziran 1914 tarihli raporunda Türkler arasında yabancı karşıtı hislerin giderek arttığını ve bundan tedirgin olduklarını belirtmişti.[81]

Her türlü zorluğa rağmen, açıldığından itibaren Konya'da sağlık ve misyonerlik işlerinin beklendiği gibi gitmesi Dr. Post ve ekibini memnun ediyordu. Hastanenin zaman içinde büyümesi için yeni bir hastane binası yapılması planlandı. Önerilen hastane planı 160 yataklıydı. Doktor ve hemşirelerin kalabilecekleri odaların da olacağı yeni hastanenin 60.000 dolara mal olması tahmin ediliyordu. Dr. Dodd ve ekibi hem Kayseri hem de Konya hastanesini desteklemiş olan Amerika'daki dostlarının, bu yeni hastanenin yapımını da desteklemeleri bekleniyordu.[82]

Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-Amerikan İlişkileri ve Misyonerler

Birinci Dünya Savaşı yılları Konya Amerikan hastanesi için en zorlu yıllar olarak kabul edilebilir. Hastanenin kapatılıp tasfiye edilmesinin yanı sıra başta Dr. Dodd olmak üzere hastane personeline davalar açılmış, soruşturmalar başlatılmış ve her türlü faaliyetleri hükümet tarafından mercek altına alınmıştır. Bu gelişmelerin dönemin politik atmosferiyle yakından ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya ile müttefikti. 1917'de Amerika'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle Amerika ile Osmanlı Devleti'nin siyasi pozisyonları birden değişti. Osmanlı Devleti için bu tarihten itibaren Amerika "düşman devlet" konumuna girdi. Bu gelişmeye bağlı olarak iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kesildi. Misyonerler için bu gelişme çok endişe vericiydi. Faaliyetleri durdurulabilir, mallarına el konabilir ve her an sınır dışı edilebilirlerdi. Fakat Amerika Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmedi. Bu kararı savaş öncesi hazırlattığı raporlara dayanarak almıştı.[83] Amerika'nın doğrudan Türkiye'ye savaş ilan etmemiş olması savaş boyunca Amerika ile

---

79 Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınevi, 2007), 403.

80 Kieser, *Iskalanmış Barış*, 460.

81 William Dodd, *Medical Missions at Konia, Asia Minor. A Report of the American Christian Hospital for the Year Ending June 30, 1914*, 4.

82 Dodd, *Medical Missionary Work at Konia, Asia Minor*, 15.

83 Amerika savaşa girmeden önce Türkiye ve Bulgaristan'a da savaş açıp açmayacağı konusunda önemli gördüğü general, temsilci, misyoner ve elçiler başta olmak üzere farklı kişilerden gizli raporlar topladı. Bu raporlar Amerika'nın sadece savaşta izleyeceği siyaset değil, daha uzun vadede ABD'nin gelecekteki Ortadoğu politikasını şekillendirmesi açısından büyük önem taşıyordu. Amerika'nın hazırlattığı raporlarda misyonerlerin görüşlerine oldukça fazla yer vermesi dikkat çekiciydi. Amerikan yönetiminin savaş ilanı konusunda misyonerlerin görüşlerine başvurmuş olması, Amerikan hükümetinin misyonerleri Amerikan siyasetinin önemli bir parçası olarak gördüğünün önemli bir göstergesiydi. American Board'un İstanbul'daki baş sorumlusu ve Washington'daki Amerikan Board of Foreign Missions Ermenia and Syrian Relief üyesi William Wheelock Peet, ABCFM'nin dış işleri sekreteri ve Near East Relief başkanlarından biri olan James Levi Barton ve misyonerlik faaliyetleriyle de bilinen American Bible Society at Constantinople tarafından raporlar hazırlanarak hükümete verildi. Bu raporlardaki ortak görüş, doğrudan bir savaş durumunda Türkiye'de bulunan Amerikan vatandaşlarının, misyonerlerin ve bu teşkilatlanmaların zarar göreceği,

diplomatik ilişkilerin hassas bir çizgide yürütülmesine neden oldu. Amerika özellikle misyonerlerle ilgili sorunlarda büyükelçilik üzerinde temkinli bir şekilde müdahalelerde bulundu.

Birinci Dünya Savaşı'nda misyonerler konusundaki en önemli sorunlardan biri 1915 yılında çıkarılan Ermeni Tehciri kararıyla başlayan göçte misyonerlerin yürüttükleri faaliyetler oldu. Göçmenlere yaptıkları yardımlar, bazı Ermenileri himaye etmeleri, İngiltere ve Amerika ile yaptıkları gizli yazışmalar hükümetin gözünde misyonerleri de sakıncalı bir duruma getirdi. Bu tarihten itibaren haklarında pek çok soruşturma ve dava açıldı hatta bazı misyonerler bu nedenle sınır dışı edildiler. Bu noktada Konya, Ermeni tehcirinde geçiş konumunda bir bölge olduğundan, Konya Amerikan Hastanesi de Ermenilere verdiği destekle en göze batan yerlerden biri haline geldi. Örneğin 1916 yılının Ocak ayında Konya zabıtası, Dr. Dodd ve Dr. Post'un pasaportlarına el koymuş, Amerikan Sefareti'nin devreye girmesiyle, bu işlemin yasal olmadığı ve pasaportların geri verilmesi emredilmiştir.[84] Pasaportlar kontrol edildikten sonra doktorlara teslim edilmiştir.[85] 14 Şubat 1916 tarihinde Konya valiliğinden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda ise İstanbul'daki Amerikan Sefareti'nden, Amerika kilisesi rahiplerinden Dr. Peet'den ve Bursa'daki Amerikan misyonerlerinden İzmir, Ankara diğer yerlerde kalan Ermeniler için Dr. Dodd'a posta ve Osmanlı Bankası yoluyla para gönderildiğinin tespit edildiği bildirilmiş ve şikâyet edilmişti. [86]

Ocak 1917'de resmi makamlara, Amerikalı misyonerlerin Konya'da kurdukları hastanede Protestanlık ve Türkler aleyhine siyasi propaganda yaptıklarının tespit edildiği bildirilmişti. Ayrıca teftiş memurunun hastanedeki eczanenin içeriği bilinmeyen ilaçlar üretilip satıldığı hakkında verdiği raporun, Konya Sıhhıye Müdüriyeti Vekaleti tarafından teyit edildiği yazılmıştı. Aynı yazıda hastanenin Ermeni muhâcirlerine de yardım ettiği ve hiçbir emre uymadıkları için hastanenin kapatılması istenmişti.[87] Bu suçlamalar dikkate alınarak hastanenin ve eczanenin faaliyeti durdurulmuş, Dr. Post da hastaneden ihraç edilmiştir. Bunun üzerine Konya Amerikan Sefareti devreye girip, konunun yeniden araştırılarak Dr. Post'un doktorluktan menedilmemesi, hastaneden alınan eşyalarının iade edilmesi ve yeniden hizmete açılmasına izin verilmesini istemiştir.[88]

Birinci Dünya Savaşı'nda Konya Amerikan Hastanesi

Savaşın başında Konya Amerikan Hastanesi'nde işleyiş devam ediyordu. Hastanede Bayan Cushman ile birlikte hemşire okulundan mezun olmuş iki hemşire çalışıyordu. Hemşirelik okulunda ise hiç öğrenci yoktu, sadece iki hemşirenin bir sonraki yıl mezun olması bekleniyordu. 1913 Kasım'ında eczacı Haralambos Damianides'in askerden dönmesiyle eczane yeniden düzenli bir şekilde çalışmaya başlamıştı. Ayrıca Dr. Yakoub Touzjian adında Beyrut'tan yeni mezun olmuş bir asistan doktor hastane kadrosuna dahil olmuştu. Bir de hastaneye bağış olarak verilen X-Ray cihazı, teşhislerde getireceği büyük kolaylık nedeniyle heyecanla karşılanmıştı.

Amerika'nın gelecekteki Türkiye planları ve şu anki menfaatleri gereği Türkiye'nin kendisine duyduğu sempatiyi koruması ve kullanması gerektiği yönündeydi. Tuğçe Kaya, "ABD Birinci Dünya Savaşı Sırasında Neden Osmanlı Devleti'ne Doğrudan Savaş İlan Etmedi? Amerikan Gizli Belgeleri Üzerine Bir İnceleme," *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 19, no. 39 (2019), 549-555.

84 BOA, DH-EUM 5.sb 35-45/26.

85 BOA, HR-İD 68-63/4.

86 BOA, DH-ŞFR 511-13.

87 BOA, DH-EUM 5.sb 35-45/36.

88 BOA, DH-EUM 5.sb 35-45/15.

1914'te hastanenin hasta sayısı ve geliri bir önceki yılla karşılaştırıldığında artmıştı. 1912'de yatan hasta sayısı 132 iken, 1913'te 241'e, 1914'ün 30 Haziranına kadar 400'e yükselmişti. Bu 400 hastanın üçte ikisi Müslümanlardan oluşuyordu.[89] Hastaların etnik ve dini profiline bakıldığında Türk, Ermeni ve Rumlar çoğunlukta bulunuyor, hastaneye az sayıda; Çerkez, Kürt, Arnavut, Tatar, Boşnak, Arap, Süryani, Amerikan, Alman, Avusturyalı, Fransız, İspanyol ve İsveçli hastalar geliyordu.[90] Hastanedeki tedavi olanların sayısı 1912'de 5.379 iken 1913'te bu sayı 7.724'e yükselmişti. Ameliyat olanların sayısı 1913'te 344 iken, 1914'te 505'e ulaşmıştı. Hasta sayısı ve yapılan ameliyatlara paralel olarak hastanenin kazancı da artış göstermişti. 1913'te 4.200 dolar olan gelir, 1914'te 7.500 dolara çıkmıştı.[91] Hastanede göz hastalıkları başta olmak üzere; kulak burun boğaz, kadın-doğum, ortopedi, üroloji ve göğüs hastalıkları ile çene kemiği, sırt, karın, bel bölgesindeki rahatsızlıklar tedavi edilmekte ve fıtık ameliyatları yapılmaktaydı.[92]

Hastanedeki misyonerlik faaliyetleri de devam ediyordu. Dr. Dodd giderek daha fazla insanın hastanenin faaliyetlerini tanıdığını kaydetmişti. Bu dönemde tıp misyonerleri halka açık tıbbi bilgilendirme faaliyetine başlamıştı. Dr. Dodd, Dr. Post, Dr. Touzjian ile dışarıdan gelen Dr. Jamgoçyan ve Protestan Pastörü Recepyan, 15 günde bir uygulamalı tıp konferansları veriyordu. Konferanslara ilgi büyüktü. Dr. Dodd, gelenler arasında Kur'an kursu öğrencilerinden oluşan Müslüman bir grubun olduğunu da belirtiyordu. Ayrıca Dr. Dodd ve diğer doktorların kadınlar ve erkekler için hazırlamış oldukları soru-cevaplı tıp broşürleri basılmıştı.[93]

1915'te savaşın getirdiği zorluklar ve göçler ile herkes için olduğu gibi Konya Amerikan hastanesi için de zorlu bir döneme girildi. Hastaneye çok sayıda yaralı ve hasta asker gelmeye başladı. Bu sırada kolera ve tifüs hastalığı salgına dönüşmüş ve askerler arasında büyük bir hızla yayılmıştı. Konya kısa sürede tifüsün en çok yayıldığı şehirlerden biri haline geldi. Amerikan Hastanesi de yaralılardan çok hastalarla doldu.[94] Dr. Dodd tifüslü hastaları tedavi ederken 1916 Şubat'ında tifüse yakalandı ve birkaç ay yatmak zorunda kaldı.

Bu arada ordu büyük misyon binalarının çoğuna askeri ihtiyaçlar gerekçesiyle el koyuyordu. American Board, misyon hastanelerinin American Red Cross çatısı altında Kızılhaç hastaneleri olduğunu ilan etmişti. Dokunulmazlıklarını sağlamak için de hastane binalarının üzerinde Kızılhaç ve ABD bayraklarını dalgalandırmaya başlamıştı. Öte yandan misyoner William Peet ve ABD Büyükelçisi Henry Morgenthau başkanlığındaki Amerikan diplomasisi önceki yıllara kıyasla çok daha yakın iş birliği içine girmişlerdi.[95]

1916'da Harbiye Nezâreti Konya Amerikan Hastahanesi'nin askeri hastane olarak düzenlenmesi için askeri makamlara teslim edilmesini emretti. Fakat hastanenin resmi işlemlerinde eksiklikler olduğu gerekçesiyle bunu gerçekleştiremedi. Dr. Dodd'un hastane arazisinin tapusunu aldığı, fakat hastane

89 Dodd, *Medical Missions*, 7-10.

90 Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği*, 287.

91 Dodd, *Medical Missions*, 9.

92 Dodd, *Medical Missionary Work at Konia, Asia Minor*, 19-20; Dodd, *Medical Missions*, 15-16.

93 Dodd, *Medical Missions*, 10.

94 Birinci Dünya Savaşı'nda tifüs ciddi bir salgına neden oldu. Tifüs özellikle Ruslarla yapılan Sarıkamış Muharebesi'nden (22 Aralık 1914-6 Ocak 1915) sonra büyük bir salgın halini alarak, 1917 yılına kadar asker ve sivil çok sayıda insanın ölümüne neden oldu. Birinci Dünya Savaşı'nda Konya'da tifüs ve kolera salgının artması üzerine doktor ve sağlık personeline ihtiyaç duyuldu. Bu nedenle daha önce savaş nedeniyle Sivas'a gönderilmiş Konya Hilal-i Ahmer Hastanesi doktorları geri çağırıldı. Ayrıca Erzincan'daki hastanelerden, Kızılhaç'a bağlı doktorlardan ve tıp talebelerinden ne kadar gönderilebilecek doktor ve sağlık görevlisi varsa hepsinin Konya'ya gönderilmesi istenmişti. Oya Dağlar, *War, Epidemic and Medicine in the Late Ottoman Empire (1912-1918)* (Netherlands: SOTA, 2008), 170-172.

95 Kieser, *Iskalanmış Barış*, 475-476.

olarak kullanılabilmesi için ruhsatı olmadığı belirtildi. Bu koşulda Konya Amerikan Hastanesi resmi evraklarda Dr. Dodd'un özel ikametgahı (evi) olarak geçiyordu. Söz konusu durum askeriyece hastaneye el konmasının önünde bir engel oluşturdu ve kapatılmasına karar verildi.[96] Konya Amerikan Hastanesi Birinci Dünya Savaşı'nda Aralık 1915'e kadar faaliyetini devam ettirdi. Noel gününde (25 Aralık) hastane Türk hükümeti tarafından kapatılınca Dr. Dodd da eşiyle birlikte Amerika'ya döndü.[97] 1916'da İngiliz savaş esirleri için kullanılmak üzere Konya Amerikan Hastanesi'nden 40 hastane karyolası, yatağı, çarşafı vs. Türk hükümeti tarafından geri iade edilmek üzere ödünç alındı.[98] Öte yandan Amerikan Büyükelçiliği hastane kapatılmış olmasına rağmen, Eylül 1916'da Kut-ül Amare yenilgisiyle esir alınarak Konya'ya gönderilen hasta İngiliz esirlerinin Konya Amerikan Hastanesi tabibi ve yardımcıları tarafından tedavilerine müsaade edilmesini rica etmişti.[99] Misyonerler bu esirlere ellerinden gelen yardımı yaptılar. Dr. Post hastane kapatıldıktan sonra şehir halkı arasında çalışmaya devam etti ve 28 Mart 1917'de Amerika'ya döndü. Dr. Post'un Amerika'ya dönmesi ile birlikte Bayan Cushman Konya'da tek başına kaldı.

Dr. Post'un gidişinin üzerinden bir ay geçmemişti ki Amerikan Kongresi, 6 Nisan 1917 günü Başkan Woodrow Wilson'un savaş deklarasyonunu onayladı ve ABD Almanya'ya karşı savaşa girdi. Bunun üzerine 23 Nisan'da Osmanlı Devleti Amerika ile diplomatik ilişkilerini kesince diplomatik temsilciler ABD'ye geri döndüler. Ama Amerikalı misyonerlerin büyük kısmı istasyonlarında kaldılar ve endişeyle siyasi gelişmeleri izlediler. Konya 'da kalan tıp misyonerlerinde de tedirgin ve gergin bir bekleyiş başladı. Bayan Cushman bu dönemde Konya'daki yerel yöneticilerin çok yakında Amerika ve Türkiye'nin savaşacağına kesin gözüyle baktıklarını belirtmişti. Fakat beklentilerin aksine ABD, İngiltere'nin baskılarına rağmen, Osmanlı Devleti'ne resmi bir savaş ilanında bulunmadı.[100] Başkan Wilson Osmanlı Devleti topraklarındaki Amerikan kurumlarıyla, Amerikalı personelle ve Orta Doğu'da Amerikan politikasıyla yakından ilgilendi. Osmanlı topraklarındaki Amerikalı yardım çalışanları Türkiye'de Amerikan çıkarlarını korumakla görevli İsveç delegasyonuna bağlı ateşeler olarak kaldılar. Türk hükümeti de savaş boyunca bu yardım çalışanlarının faaliyetlerine izin verdi.[101]

Konya savaş süresince diğer bölgelere nazaran daha iyi durumdaydı. Hiç işgale uğramadı ve cephelere de görece uzaktı. Fakat güvenli konumundan dolayı savaş boyunca muhacirler için iskân bölgesine, sivil ve askeri savaş esirleri için de büyük bir toplama kampına dönüştü.[102] Ayrıca Ermeni tehcirinde (1915) de geçiş bölgesi konumunda oldu. Bayan Cushman bu tehcirde Adapazarı'ndan ve İzmit civarından vagonlar dolusu ve kötü durumda Ermeni'nin şehre geldiğini ve birçoğunun

---

96 BOA, DH-EUM 5.sb 35-45/21.

97 Congregational Library-Boston [bundan sonra CL olarak yazılacaktır] Pamph Folio, RA 990.T8 Z91, James M. Speers, *To the Friends of American Hospital at Konia, Statement for the Years 1914-1919*, 13 November 1919, 1; Pamph Folio, RA 990.T8 Z91, *Letter from Bayan Cushman to Mister Allison Dodd, President of the Board of Turstees of the American Hospital at Konia, Asia Minor, February 1, 1919.*

98 CL- Pamph Folio, RA 990.T8 Z91, *Letter from Bayan Cushman to Mister Allison Dodd.*

99 İngiliz General Townshend kumandasındaki Irak İngiliz Harekât Kuvveti (6. Tümen), Kut-ül Amare'de Halil Paşa komutasındaki Türk Ordusu'na yenilerek, 29 Nisan 1916'da teslim olmuştu. Kût-ül Amâre'de esir alınan askerler Bursa, Ankara, Kastamonu, Konya ve Diyarbakır'a gönderildiler. Konya'ya gönderilen grup Hintli Müslüman subaylardan oluşuyordu. *Kûtülamâre Hücum ve Muhasarası: Bir Osmanlı Subayının Hatıratı / Binbaşı Mehmed Emin Bey*, ed. Sezai Dumlupınar (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2016), 450; Yaşar Özüçetin ve Hanifi Kaya, "Türk Millî Davasının Meşruiyetini Anlayan ve Anlatan Bir General Charles Townshend," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13, no. 72 (2020), 279; "Dr. William Dodd," *The Missionary Herald* April 1928, 160; HR- SYS 2222-43/1.

100 CL- Pamph Folio, RA 990.T8 Z91, *Letter from Bayan Cushman to Mister Allison Dodd.*

101 James L. Barton, *Story of Near East Relief (1915-1930)* (New York: The Macmillian Company, 1930), 64.

102 CL- Pamph Folio, RA 990.T8 291, *Letter from Bayan Cushman to Mister Allison Dodd.*

kızlarını alması için kendisine yalvardığını bildirmişti. Bayan Cushman bir kadını ve kızı koruması altına aldı ve bazı Ermeni kızlarının da Alman ve Rum aileler tarafından sahiplenilmesine aracılık etti. Fakat hükümet yetkilileri bu işlemleri durdurarak, alınmış olan çocukların Türk ailelere verilmesi çağrısı yaptı. Bayan Cushman Konya'daki kamusal pozisyonu nedeniyle bu alımları durdurmak zorunda kaldığını, tehcir edilen Ermenilerden yaşlı ve hastalarının bir kısmını da hastaneye aldığını rapor etmişti.[103] Bu sırada Amerikan çıkarlarını takip etmekle yetkili İsveç temsilciliği, kendisine bir telgraf göndererek ülkeden ayrılmasını tavsiye etmişti.[104] Şehirden ayrılması ve İstanbul'a güvenli bir şekilde gitmesi için kendisine garanti verildi. Bunun alternatifi ise savaş bitene kadar şehri terk edememesi ve fiilen bir mahkûm olarak şehirde kalmasıydı. Bayan Cushman aynı garantinin koruması altındaki Ermeni kadın ve kıza sağlandığı takdirde, gidebileceğini söyledi.[105] Bu isteği kabul edilmeyince Konya Vali'sinden sınır dışı edilmeyeceği ve korunacağı sözünü alarak savaş sonuna kadar Konya'da kaldı.[106]

Konya Birinci Dünya Savaşı boyunca yabancı esirlerin gözaltında tutulduğu bir merkez oldu. Bayan Cushman 1916'da Amerikan Elçiliği adına sivil esirlere dış yardım faaliyeti ile ilgilenmişti. Amerika'nın savaşa girmesi ile birlikte İngilizler bu görevi tamamen Yunan Konsolosuna devretmişlerdi. Fakat 1917 Temmuz'unda Yunanistan'ın da savaşa girmesi nedeniyle bu işi tekrar Bayan Cushman'ın üstlenmesini istediler. Tam da bu sırada Hemşire Cushman hastanenin kalan malzemesinin büyük bölümünü satarak binayı boşaltmış, anahtarlarını 10 Temmuz 1917 valiliğe teslim etmişti.[107] Hemşire Cushman o sırada işsiz olmasına rağmen bu görevi yeniden üstlenmek istemedi. Göreve getirilmesi yönünde yapılan ısrarlı başvurular Bâb-ı Âli'nin dikkatini çekmişti. Dahiliye Nezareti'nin Hemşire Cushman hakkında yapılan incelemede olumsuz bir duruma rastlanmadığı belirlenmişti.[108] Eylül 1917'de İspanyol ve Hollanda temsilciliklerinden aldığı resmi davet üzerine görevi kabul eden Hemşire Cushman'a, "Müttefik ve Tarafsız Devletlerin Konsolos Vekili" unvanı verildi. Böylece Katolik Rahibeler ve İngiliz subayları ile birlikte, sivil ya da askeri mahkûmların ve ihtiyaç sahiplerinin yiyecek ve çeşitli yardım malzemesi taleplerini karşılayabilecek bir milyon dolarlık bir fona sahip oldu. Bu görevini Near East Relief ile koordinasyon içerisinde yürüttü.[109]

Bu görev Bayan Cushman'a yoğun bir iş yükü getirdi. Nitekim bir süre sonra elinde binlerce isimden ve yaklaşık 11 milliyetten oluşan bir liste meydana geldi.[110] Hollanda Sefâreti'nin emriyle Fransız, İngiliz ve Rus sivil esirlerine maaş dağıtmak ve her türlü resmi yazışmayı yapmakla uğraşıyordu.[111] Tüm bu işleri yürütebilmek için üç sekreter ve bir hizmetli istihdam etmek zorunda kalmıştı.[112] Dr. Dodd'a söylendiğine göre, o dönemde Bayan Cushman'ın 49 ülke ile irtibatı vardı.[113] İlginç olan, yaptığı iş ve konumundan dolayı kendisini, daha önce İsveç yetkililerin söylediği gibi, adeta bir esir gibi hissetmesiydi. 1919'da hastanenin mütevelli başkanı Allison Dodd'a yazdığı bir mektupta, "Türkler öyle tuhaftır ki, şimdiye kadar muharip ülkelerin vatandaşlarının temsilcisiyken, artık *de*

---

103 ABCFM Arşivi (ABC), 16.10.1, c. 8, Constantinople Archives, Correspondance of W. W. Peet, 1914-1916.
104 CL- Pamph Folio, RA 990.T8 Z91, *Letter from Bayan Cushman to Mister Allison Dodd.*
105 Barton, *Story of Near East Relief,* 68.
106 CL- Pamph Folio, RA 990.T8 Z91, *Letter from Bayan Cushman to Mister Allison Dodd.*
107 BOA, DH-EUM 5.sb 49-29/13; Pamph Folio, RA 990.T8 Z91, *Letter from Bayan Cushman to Mister Allison Dodd.*
108 BOA, DH.EUM. 5. Şb 49/29.
109 http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/16816, son erişim: 13 Ekim 2021.
110 CL- Pamph Folio, RA 990.T8 Z91, *Letter from Bayan Cushman to Mister Allison Dodd.*
111 BOA, DH-EUM 5.sb 49-29/3; DH-EUM 5.sb 49-29/13.
112 CL- Pamph Folio, RA 990.T8 Z91, *Letter from Bayan Cushman to Mister Allison Dodd.*
113 *The Beloved Physician,* 72.

facto bir savaş esiri olmuştum" diye yazmıştı. Sivil esirlere yönelik yardım faaliyeti görevi boyunca, Bayan Cushman yerel yöneticilerle mümkün olduğunca dostça geçinmeye çalıştı. Yazılarında farklı temsilciliklerle yaptığı yazışmaların Türk hükümeti için rahatsız edici olmadığını, balyalarca elbise, yüzlerce kutu yiyeceğin tek bir laf etmeksizin geldiğini ve Türk hükümetinin kendisine her zaman yardım ettiğini belirtmişti. 1919'da Allison Dodd'a yazdığı mektupta şöyle yazmıştı: "Eğer hastaysalar, mahkumları alıp Konya'ya getirebiliyordum. Konya'ya götüremediklerimi ise hiç olmazsa benim talebimle bir köye gönderiyorlardı. Fakat iş günden güne ağırlaşıyordu. Sonuçta ne oldu derseniz, hiç olmazsa bunların büyük kısmı ülkelerine dönebildiler." Hemşire Cushman savaş süresince aynı zamanda 150'ye yakın yetimle ve Konya'ya gelen diğer muhacirlerin yardım işleriyle de ilgilendi. Yetimler için evler ve okullar açtı.[114] Konya'ya gelen muhacirlere Amerikan Kızılhaçı'nın gönderdiği para yardımını hiçbir ayrım gözetmeden ihtiyaç duyan her muhacire dağıtarak, yerel yöneticilerin de takdirini kazandı.[115]

Millî Mücadele Döneminde Konya Amerikan Hastanesi

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesinden sonra yapılan Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla imparatorluk topraklarının büyük bölümü itilaf devletleri tarafından işgal edilmişti. Bu durum misyonerlerin işini kolaylaştıran bir durum oldu. Amerikalı misyonerler de İngiliz müttefiklerinin gücünden faydalanarak, yeniden misyonerlik faaliyetlerine dönmeye başladılar.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'da bulunan misyoner okul, hastane ve diğer kuruluşlar, Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti'ne (*American Committee for Relief in the Near East-ACRNE*) devredildi.[116] Konya Amerikan Hastanesi de bunlardan biriydi. Konya Amerikan Hastanesi Ekim 1918'de Near East Relief'in yönetimine geçmiş ve hemşire Cushman'ın çabalarıyla yeniden açılmıştı. Near East Relief, 1916'dan itibaren bilhassa Ermeni tehcirine tabi tutulan Ermenilere ve savaş dolayısıyla yer değiştirmek zorunda kalan diğer göçmenlere yardım faaliyetlerini yürüttü. Ayrıca Kızılhaç ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile iş birliği yaparak Amerika'dan gıda, eşya ve tıbbi malzeme taşınmasını sağladı. Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve Kızılhaç ile ortak çalıştığı için Osmanlı hükümeti Near East Relief'e ciddi kolaylıklar sağladı ve yurtdışından getirdiği her türlü eşya, tıbbi ve sıhhi malzemeleri gümrük vergisinden muaf tuttu.[117] Bu kolaylık savaş dolayısıyla faaliyeti duran misyon kuruluşları için son derece önemliydi. Konya, sevkiyat güzergahında olduğundan Near East Relief'in yardımlarını alması da kolaydı.[118] Aynı yıl Türk hükümeti daha önce ödünç aldığı hastane

---

[114] CL- Pamph Folio, RA 990.T8 291, *Letter From Bayan Cushman to Mister Allison Dodd.*

[115] BOA, DH-EUM 5.sb 49-29/3; DH-EUM 5.sb 49-29/13.

[116] Osmanlı kaynaklarında *Amerikan Şark-ı Karîb Muâvenet Cemiyeti* olarak geçen Near East Relief, Mondros Ateşkes Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra misyonerlere yaptığı yardım faaliyetlerini arttırdı. Anadolu topraklarının İngiltere ve Fransa tarafından işgal edilmesi, bu kurumun çok daha aktif çalışmasına olanak verdi. Çünkü İngilizler Mondros Mütarekesi ile birlikte Bağdat demiryolu, Toros tünelleri, İstanbul ve Derince'deki vinçler ve depolar dahil tüm taşımacılık ve iletişim hatlarını kontrolleri altına almışlardı. Ayrıca İngiltere 1919'da Londra'da yapılan konferansta yardım kuruluşlarına Ortadoğu'da İngiliz kontrolü altındaki depoları, demiryollarını, vinçleri, rıhtımları serbestçe kullanma ve yardım güçleriyle her yerde iş birliği yapma hakkını ve garantisini vermişti. Bu çerçevede yardım kuruluşlarının faaliyetleri büyük bir hız kazandı. Near East Relief, bu imkanları kullanarak Misyon binalarını yeniledi, teçhizatlandırdı ve yeniden kadrolaşmalarını sağladı. Bu çerçevede 1919'dan itibaren Konya Amerikan Hastanesi'ni de yeniden donattı. "Dr. William Dodd," *The Missionary Herald* April 1928, 160; Barton, *Story of Near East Relief*, 111.

[117] BOA, DH.İ.UM, 32/141.

[118] Near East Relief tarafından yurtdışından getirilen eşya ve her türlü malzeme gemilerle İzmit Körfezi'ndeki Derince Limanı'na getiriliyor, buradan Bağdat Demiryolu hattı ile Eskişehir, Afyonkarahisar, Konya, Ulukışla, Adana ve

malzemelerini geri vereceğini açıkladı ama gelen malzemeler çok yıprandığından kullanılamaz durumdaydı. Bayan Cushman'ın tahminine göre, savaşın Konya Hastanesi'ne maliyeti 600 lira olmuştu.[119] Near East Relief, hastanenin tüm masraflarını karşıladı ve malzemelerini yeniledi.[120]

Dr. Dodd, savaştan sonra Konya'daki hastanenin varlığını devam ettirmesi ve gelişmesi yönünde çok olumlu beklentiler içindeydi. Ona göre Türkiye'de siyasi koşullar ne olursa olsun Konya Hastanesi'nin müthiş bir geleceği vardı. Dr. Post ile beraber 1920'de Konya'ya dönüp, yeniden burasını bir misyoner hastanesi olarak devam ettirmeyi umuyorlardı.[121] Bu beklentiyle 1919'da Dr. Dodd Türkiye'deki yardım faaliyetlerine katılmak üzere Amerika'dan yola çıktı.[122] Önce bir yardım komisyonuyla Halep'e gitti, bu seyahatin ardından da Konya'ya kendi tıbbi işlerine döndü.[123]

Dr. Dodd Türkiye'ye geri döndüğünde Anadolu'da Millî Mücadele savaşı başlamıştı. Bu dönemde Konya Amerikan Hıristiyan Hastanesi binası, Kolordu Komutanlığı olarak hizmet verdi. Hastanenin koğuşlarının yarısı yaralı Türk askerlerine ayrıldı. Türk doktorlar ameliyatlarını Amerikan Hastanesi'nde yaptılar. Hastanenin tüm hemşirelik hizmetleri de yine Amerikan Hastanesi kadrosu tarafından verildi. Bu dönemde hastanede hiç Amerikalı hemşire yoktu. Başhemşire, hastanenin hemşirelik okulundan mezun bir Ermeni kızdı. Özel eğitimi olmayan ama Türk ve Alman hastanelerinde tecrübesi olan iki Ermeni kız ile yoğun bir çalışma yürütmüştü.

Hastaneye bağlı dini faaliyetler bu dönemde biraz daha hızlandı. Çünkü aralarına artık mülteciler de katılmıştı. Bayan Dodd'un haftada iki gün kadınlar için düzenlediği buluşmalar devam etti. Ayrıca hastanede çoğunluğunu Ermeni ve Rumların oluşturduğu yüz kişinin üzerinde bir cemaatin katıldığı Pazar akşam ibadeti gerçekleştiriliyordu.[124] Bunun yanı sıra Bayan Dodd 50 kadar sokak çocuğunu "Erkekler Kulübü" adı altında organize ederek hem dini hem de sosyal eğitim verdi. Pazar akşamı

Halep'e sevk ediliyordu. Bu istasyonlardan da Anadolu ve Suriye'de bulunan şubelere dağıtılıyordu. Muttalip Şimşek, "Yakın Doğu Yardım Heyeti'nin Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Ermeni Yetimleri Suriye'ye Nakli Meselesi," *Sosyal Bilimler Dergisi* 9, no. 17 (2019), 5.

119 CL- Pamph Folio, RA 990.T8 291, *Letter from Bayan Cushman to Mister Allison Dodd.*

120 CL- Pamph Folio, RA 990.T8 Z91, *James M. Speers, To the Friends of the American Hospital at Konia*; "Dr. William Dodd," *The Missionary Herald* April 1928, 160.

121 1918'de Dr. Dodd Kızılhaç Komisyonu'yla Filistin'e, Dr. Post da Near East Relief'e bağlı olarak İran'a, gitmişlerdi. Her ikisi de bu seyahatleri sırasında Konya'yı ziyaret etmişlerdi. Pamph Folio, RA 990.T8 Z91, *James* M. Speers, To the Friends of the American Hospital at Konia.

122 CL-Pamph Folio, RA 990.T8 Z91, *James M. Speers, To the Friends of the American Hospital at Konia.*

123 1928 tarihli The Missionary Herald'ta Dr. Dodd'un 1919'da Bağdat Demiryolu ile İstanbul'dan Halep'e giden bir yardım komisyonuna katıldığı belirtilmiştir. Bu yazıya göre, Dr. Dodd Mardin'de trenden inmiş, yola Ford otomobille devam etmiştir. Mezopotamya'dan Anadolu'ya ve oradan Karadeniz'de doğru giden bu grup daha sonra İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol'ün gönderdiği destroyere binmişlerdir. Bu seyahatte mültecilere yardım merkezleri ve yetimhaneler açmışlardır. Tarih ve izlediği güzergaha bakıldığında Dr. Dodd'un dahil olduğu bu komisyon Barton Komisyonu olmalıdır. Amerika Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1919'da Anadolu ve Ortadoğu'ya üç ayrı araştırma ve yardım komisyonu göndermiştir. Bunlardan biri 14 Haziran ve 12 Ağustos 1919 tarihleri arasında, Near East Relief bünyesinde çalışan Emory Niles ve Arthur Sutherland'ın gezisidir. Bu grup yerel yardım ihtiyaçlarını tespit etmek amacıyla Bitlis, Van ve Erzurum yolunu izleyerek Mardin'den Trabzon'a gitmiştir. Bir başka heyet (Harbord Komisyonu), Eylül 1919'da General James G. Harbord liderliğinde Amerikan mandası konusunda bölgeyi araştırmak için Anadolu ve Güney Kafkasya'ya gitmiştir. Bu heyet de Bitlis-Van-Erzurum ve Trabzon güzergahında incelemeler yapmıştır. Üçüncüsü ise American Board'un ilgili sekreteri ve 1915-30 yılları arasında Yakın Doğu Yardım'ın Başkanı James L. Barton'un 1919 yılının Mart-Nisan aylarında yaptığı gezidir. Bu gezide heyet, İstanbul'dan başlayıp, Orta ve Doğu Anadolu üzerinden Halep'e ve sonra da aynı güzergahtan geriye doğru giden bir yol izlemiştir. Dr. Dodd'un bu heyetin içinde yer almış olma ihtimali yüksektir. Brian Johnson, "Amerikalıların Anadolu Gözlemleri: Emory Niles ve Arthur Sutherland'ın 1919 Saha Çalışması Notları," *Ermeni Araştırmaları* 50 (2015), 191, 196, 198-199, 212; "Dr. William Dodd," *The Missionary Herald* April 1928, 160; "Dr. William Dodd," *The Missionary Herald* April 1928, 160.

124 Near East Mission in Turkey Annual Station Reports, 1914-1921 to 1925-1926: Report on Konia, 1.

dini sohbet, Çarşamba akşamları da nezaket kuralları eğitimi ve eğlenceli müzik derslerinin verildiği bu kulüp faaliyetlerinde oldukça olumlu geri bildirimler alındı. Örneğin bu sokak çocuklarından bazılarının aileleriyle yeniden bağ kurmaları sağlandı ve birçoğu topluma geri kazandırıldı.[125]

1920'de Konya Amerikan Hastanesi'nde sobadan çıkan yangında hastane çalışanları; hastanenin tüm yatak ve ekipmanları ile yetimhanedeki çocukları hızla boşaltarak kurtardı. Hastalar da hızla hastaneden tahliye edildiğinden can kaybı yaşanmadı. Bu tarihte hastane kadrosunda Bayan Cushman ile birlikte Mrs. Smith, Miss Huntington ve Miss Hewit'ten oluşan dört kişilik bir hemşire ekibi görev yapıyordu.[126]

Konya Amerikan Hastanesi'nin Kapatılması

1924 yılına gelindiğinde, hastanenin kuruluş dönemindeki koşullar çok değişmişti. Milli Mücadele sonrası Türkiye'de ulus-devlet kimliğinde yeni bir devletin kurulması, homojen bir ulus yapılanmasına doğru yeni bir politik rüzgar başlattı. Misyoner faaliyetler bu yeni düzende kendilerine rahat hareket edebilecekleri bir alan bulamadılar. Dr. Dodd 1924 yılında yazdığı raporda, bölge koşullarının kendileri için pek parlak olmadığını, Türklerin milliyetçi davranışlarının gün be gün arttığını belirterek "Yabancı doktorları kovmak istiyorlar. Bize duyulan ihtiyacın her geçen gün azaldığını hissediyoruz. Bu gidişat eşimde ciddi kaygı rahatsızlıkları yaratıyor. Benim de sağlığımı etkilemeye başladı" ifadelerini kullanmıştı.[127]

1921-1924 yılları arasında hastane Near East Relief'in bünyesinde ve Dr. Dodd'un yönetiminde faaliyetlerini sürdürdü. 1924 yılında Konya Amerikan Hastanesi'nin sonunu getiren bir dizi gelişmeler oldu. 1924'te Near East Relief Türkiye'deki faaliyetlerini tamamen sonlandırma kararı aldı. Bu sırada American Board Türkiye'deki misyonlarını yeniden canlandırmaya çalışıyordu fakat mali güçlükler nedeniyle Konya Amerikan Hastanesi'nin sorumluluğunu üstlenemedi. Böylece hastane âtıl bir duruma düştü.[128]

1924'te Bayan Dodd Müslüman kadınlara sosyal ziyaretlerde bulunuyordu ama kısa bir süre sonra sağlığı buna elvermez oldu.[129] Sonunda 1924'te Dr. Dodd ile birlikte Amerika'ya dönme kararı verdiler. Resmi yazışmalarda Dr. Dodd'un vekil bırakmadan Konya'yı terk ettiği belirtilmektedir.[130] Bu apar topar gidişin nedeni, kendisi aleyhine açılan davalardan birinin tutuklulukla sonuçlanabileceği ihtimalinin ortaya çıkması olabilir. Nitekim Dr. Dodd'un Türkiye'den ayrılmasını takiben mahkeme Dr. Dodd'u bir aylık hapis cezasına çarptırmıştır.[131] Dr. Dodd gitmeden önce kaleme aldığı 1924 tarihli raporunda Konya'da yabancı unsurların neredeyse şehri tamamen terk ettiği, Ermeni ve Rum azınlığın ise iyice azaldığını yazmıştı. Söz konusu rapora göre, Konya'da kalan Ermeni nüfusu aşağı yukarı 200 kişi, Rumlar da 800 kişiydi. Savaşın sonunda Türkiye'nin Yunanistan ile yaptığı nüfus mübadelesi Konya'da Eylül'e kadar ertelenmişti. Türk hükümeti, nüfus mübadelesi resmen uygulamaya konulana kadar, kendi yol masrafını karşılayacaklarını söyleyenleri bile bırakmıyordu. Şehirde sadece Osmanlı Bankası'nın İtalyan müdürü, Türk vatandaşı olduğunu iddia

125 Tuğçe Döğer, "Amerikan Board Arşiv Belgelerine Göre Konya'da Tıbbi Misyonerlik Faaliyetleri (1911-1914)," Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2021, 101, 102.

126 "Fire Fighting At Konia," *The Missionary Herald* June 1920, 288, 289.

127 SALT, Near East Mission in Turkey Annual Station Reports, 1914-1921 to 1925-1926 (4/7).

128 Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği*, 304.

129 SALT, Near East Mission in Turkey Annual Station Reports, 1914-1921 to 1925-1926 (7/7).

130 BOA, HR. İM 116/15.

131 Yücel, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği*, 305.

eden bir İngiliz kadın, Fransızca dersi veren Danimarkalı bir kadın ve Fransız Okulunu yürüten iki Fransız papaz vardı. Hepsi yakında ayrılmayı bekliyorlardı. Fransız Okulu, sınıfların duvarlarında bulunan haçları indirmeye razı olduğu için eğitimine devam etmekteydi. Dr. Dodd kendilerinin de ayrılmasıyla vilayette yabancı unsur kalmayacağını belirtmişti.[132]

Konya Amerikan Hastanesi 1924 Mart'ında kapatıldı ve hastane binası iki ay sonra değerinin yarısından daha aza satıldı. Hastanenin kapatılmasından sonra misyonerler hızla hastanenin tasfiye işlemlerine başladılar. Hastane malzemelerinin bir kısmı binayı alanlara bir kısmı da Konya'daki Türklere satıldı. X-Ray cihazı ile ekipmanın önemli bir kısmı ve malzeme Adana Hastanesi'ne, geri kalanı da Talas Hastanesi'ne bağışlandı. Cerrahi malzemeler ile bazı değerli ekipmanlar Atina ve Beyrut'a gönderildi. Ekipmanların bir kısmı da Amerikan Hastanesi'nin ilaç deposunda satışa kondu. Bu satıştan 1.800 lira bekleniyordu. Hastanedeki Near East Relief'e (NER) ait ekipmanın tasfiye bedeli ise 6.553 lira olarak hesaplanmıştı. Hastanenin satılmasıyla Amerika'ya dönen Dr. Dodd "Eğer Misyonun birçok mülkünün tamamıyla kaybedildiği hatırlanacak olursa, yine de bunu bile yapabildiğimiz için kendimizi şanslı görüyoruz" demişti.[133] Böylece Konya Amerikan Hastanesi'nin 1911'de başlayan serüveni 13 sene sonra 1924 yılında sona ermiş oldu.

Sonuç

Protestan tıbbi misyonerliğinin Osmanlı topraklarındaki tarihi ondokuzuncu yüzyıla dayanmaktadır. Amerika'nın en önemli misyonerlik teşkilatı olan American Board, Osmanlı Devleti'nin sağlık hizmetleri konusundaki eksikliklerini dikkate alarak, bilhassa geri kalmış bölgelere çok sayıda doktor, hemşire ve sağlık görevlisi göndermiştir. Tıp misyonerlerinin modern tıbbi donanım ve bilgilerle kurdukları hastaneler, klinikler ve dispanserler Anadolu topraklarındaki sağlık yapılanması ve geleneksel tıp anlayışını ciddi biçimde değiştirmiştir.

Konya Amerikan Hastanesi Anadolu'da kurulan misyon hastanelerinden biridir. Ancak hastanenin kuruluşu ve işleyişi American Board'a bağlı diğer misyon hastanelerinden tamamen farklıdır. Hastanenin kurucusu, daha önce American Board'a bağlı olarak çalışmış, bu kurumun önemli tıbbi misyonerlerinden biri olan Dr. Dodd'tur. Dr. Dodd Konya Amerikan Hastanesi'ni American Board çatısı altında değil, ondan tamamen bağımsız bir hastane olarak kurmuştur. Dolayısıyla Konya Amerikan Hastanesi Anadolu'daki diğer Protestan hastanelerinden farklı bir statüye sahiptir. Hastanenin böyle bir yapıda ortaya çıkmasının arkasında Dr. Dodd'un daha önce görev yaptığı Talas Amerikan Hastanesi'nde yaşadığı sorunlar yatmaktadır. Bu sorunları kurum içi anlaşmazlıklar şeklinde tanımlamak doğru bir değerlendirme olmaz. Sorunlara yakından bakıldığında misyonerlikle ilgili görüş farklılıklarına dayalı konulardan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Misyonerliğin yöntemleri, kurum içi görevlendirmedeki hiyerarşik düzen, tıbbi misyonerliğin misyonerlik faaliyetleri içindeki konumu gibi hem işleyiş hem de örgüt şemasını ilgilendiren konular, Board teşkilatı içinde tartışmalara işaret etmektedir. Bu anlaşmazlıkları bireyselleştirerek, Dr. Dodd'un kişisel bakış açısına indirgemek de doğru değildir. Çünkü Dr. Dodd, Talas Amerikan Hastanesi'nden tek başına değil ekibiyle birlikte istifa ederek ayrılmıştır. Dolayısıyla bunlar, doğrudan American Board'un kurumsal yapısı içinde incelememiz gereken tartışmalardır. American Board'un iyi belirlenmiş bir yapısı ve işleyişi ile katı bir örgütsel şeması vardı ve tüm misyonerlerin harfiyen bu yapıya uymaları bekleniyordu. Bu işleyiş zaman zaman eleştirilse de Konya Amerikan Hastanesi'nin

[132] SALT, Near East Mission in Turkey Annual Station Reports, 1914-1921 to 1925-1926 (7 /7).
[133] SALT, Near East Mission in Turkey Annual Station Reports, 1914-1921 to 1925-1926 (6/7).

kuruluşunda gördüğümüz gibi pek çok konunun masaya yatırılması nadir görülen bir durumdu. Özetle, Konya Amerikan Hastanesi'nin kuruluşundaki anlaşmazlıklar American Board'un misyonerlik şemasını, misyonerlik yaklaşım ve yöntemlerini ve kurum içindeki farklı düşünceleri yakından görebilmemiz için son derece önemlidir.

Öte yandan Dr. Dodd'un Talas Hastanesi'nden ayrılıp, Konya'da bir hastane açmak için sıraladığı nedenler American Board'a karşı bir manifesto veya başkaldırı olarak düşünülmemelidir. Dr. Dodd'un ve ekibinin tıp misyonerliğine bakışları farklı olsa da amaç olarak aynı noktada birleşmekteydiler. Tüm misyonerler Protestanlığın yayılması konusunda tartışmasız uyum ve birlik içindeydi. Bu nedenle Konya Amerikan Hastanesi kurumsal olarak American Board'dan bağımsız fakat tam anlamıyla bir misyoner hastanesi olarak faaliyet gösterdi ve American Board çalışanlarıyla da çeşitli dönemlerde iş birliği içinde hareket etti.

Misyonerlerin uyum içinde çalışmaları ABD'den (ve hatta İngiltere'den) diplomatik destek sağlamak için de bir hayli önemliydi. Nitekim Konya Amerikan Hastanesi örneğinde olduğu gibi hukuki sorunlar çıktığı ve zorda kaldıklarında misyonerler ülkelerinin hatta bazen başka ülkelerin de diplomatik güçlerini kendi çıkarlarına kullanabilmişlerdir. Üstelik Birinci Dünya Savaşı'nda Hemşire Cushman örneğinde gördüğümüz üzere devletlerin konsolosları gibi görev de yapmışlardır.

ABD yönetimi misyoner faaliyetlerine her zaman tam destek vermiştir. Kieser'in belirttiği üzere, Birinci Dünya Savaşı'na kadar ABD'nin Yakın Doğu'daki en önemli varlığı misyonerlerden ibaretti ve 1923 yılına kadar Amerikan Yakın Doğu politikasını misyonerlerin dümen suyunda yürütme eğilimi mevcuttu.[134] Çünkü Anadolu'yu at sırtında karış karış dolaşan misyonerler, Anadolu'yu Osmanlı aydınından ve yöneticisinden çok daha iyi tanıyor; dini, siyasî ve bölgesel farklılıkları daha iyi biliyordu.[135] Dolayısıyla da ABD siyasi-ekonomik istihbarat için bu örgütlere bağımlıydı. Sonuç olarak misyonerler mi devletlerin çıkarları için vardı, yoksa devlet kendi çıkarları için mi bu örgütleri desteklemek zorundaydı konusu tartışmalıdır.

Osmanlı yöneticilerinin gözünde misyonerler hem Amerika ve Batı ile olan ilişkilerde dikkat edilecek bir unsur hem de dini ve sosyal yaşam içinde her zaman kontrol altında tutulması gereken yapılar olarak görülmüşlerdir. Konya Amerikan Hastanesi özelinde bakacak olursak, Konya'nın stratejik konumu, savaşlarda cephelere uzak olması ve hiç işgale uğramaması Konya'yı güvenli bölge konumunda tutmuş ama aynı zamanda bu özelliği onu bir göç merkezi haline getirmiştir. Ayrıca demiryolu erişimi nedeniyle her üç savaşta da askeri geçiş bölgesi olarak konumlanmıştır. Bu özelliklerinden dolayı Konya üç savaşta da asker ve sivil muazzam bir hareketlilik yaşamıştır. Konya Amerikan Hastanesi, bu dönemlerde tehciri yaşayan Ermeniler ve diğer göçmenler için hem sağlık yardımı hem de insani yardım aldıkları bir yer olmuştur. Amerika ve Batı ile olan yakın ilişkilerinin yanı sıra Ermenilere yaptıkları yardımlar, diğer misyonerler gibi Konya'daki misyonerleri de Türk yetkililerin gözünde "sakıncalı" bir duruma getirmiştir.

Konya'daki tıp misyonerliği, hem Osmanlı Devleti'nin ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin içinde bulunduğu iç ve dış siyasi gelişmelerle hem de ABD ile arasındaki diplomatik ilişkilerin seyriyle yakından ilgili bir konudur.

---

[134] Kieser, *Iskalanmış Barış*, 541.

[135] Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, 220.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

SALT Arşivi

SALT 134, 21/88 index 67 (23/ 88).
SALT 134, 21/88 index 67 (26/ 88).
SALT 147, 68 (83/147).
SALT Near East Mission in Turkey Annual Station Reports, 1914-1921 to 1925-1926: Report of the Konia Unit (3/7).

SALT Near East Mission in Turkey Annual Station Reports, 1914-1921 to 1925-1926: Report on Konia.

Harvard Üniversitesi Houghton Kütüphanesi (ABCFM Arşivi)

ABC, 16.10.1, c. 8, Constantinople Archives, Correspondance of W.W. Peet, 1914-1916.

Congregational Library, Boston

Pamph Folio. RA 990.T8 Z91, James M. Speers, *To the Friends of American Hospital at Konia*, Statement For The Years 1914-1919, 13 November 1919.

Pamph Folio. RA 990.T8 Z91, *Letter From Bayan Cushman to Mister Allison Dodd*, President of the Board of Turstees of the American Hospital at Konia, Asia Minor, February 1, 1919.

Dodd, William S. *Medical Missionary Work at Konia, Asia Minor*, Report of the American Christian Hospital For the Year Ending June 30, 1913.

Dodd, William S. *Medical Missions at Konia, Asia Minor.* A Report of the American Christian Hospital for the Year Ending June 30, 1914.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BEO., Babıâli Evrak Odası, 4177/313249.
BEO., Babıâli Evrak Odası, 4048/303580.
BEO., Babıâli Evrak Odası, 313249/3.
HR-İD., Hariciye Nezareti İdare, 1550-1/3.
HR-İD., Hariciye Nezareti İdare, 68-63/4.
DH-İD. Dahiliye Nezareti İdare, 117/67.
DH-İD., Dahiliye Nezareti İdare, 43-27/4.
DH-EUM., Dahiliye Nezareti 5. şb, 35-45/15.
DH-EUM., Dahiliye Nezareti 5. şb, 35-45/21.
DH-EUM., Dahiliye Nezareti 5. şb, 35-45/26.
DH-EUM., Dahiliye Nezareti 5. şb, 35-45/36.
DH-EUM., Dahiliye Nezareti 5. şb, 49-29/3.
DH.EUM., Dahiliye Nezareti 5. şb, 49-29/7.

DH-EUM., Dahiliye Nezareti 5. şb, 49-29/13.
HR-SYS., Hariciye Nezareti Siyasi Kısım, 2222-43/1.
DH-ŞFR., Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi, 511-13.

Kitaplar ve Makaleler

Ainsworth, William Francis. *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia.* London: John W. Parker, 1842.

Akandere, Osman. "Konya Vilayeti Salnamelerine Göre 1864-1904 Yılları Arasında Konya Sancağının İdari Yapısı." *İpekyolu Dergisi* 1 (1998): 99-130.

Barton, James L. *Story of Near East Relief (1915-1930).* New York: The Macmillian Company, 1930.

Behar, Cem. *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, c. 2. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1996.

Boztemur, Recep. "Religion and Politics in the Making of American Near East Policy, 1918-1922." *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 11 (2005): 45-59.

Dağlar, Oya. *War, Epidemic and Medicine in the Late Ottoman Empire (1912-1918).* Netherlands, SOTA, 2008.

Dodd, Edward Mills. *The Beloved Physician, An Intimate Life of William Schauffler Dodd*, Privately, Printed, 1931.

Döğer, Tuğçe. "Amerikan Board Arşiv Belgelerine Göre Konya'da Tıbbi Misyonerlik Faaliyetleri (1911-1914)." Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2021.

"Dr. William Dodd." *The Missionary Herald* April 1928, 160.

Dumlupınar, Sezai, ed. *Kûtülamâre Hücum ve Muhasarası: Bir Osmanlı Subayının Hatıratı / Binbaşı Mehmed Emin Bey*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2016.

Efe, Ayla. "Rayların Altında Kalan Mâkus Tarih: Değişen Eskişehir." *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları Sempozyumu Kitabı*, ed. Mukaddes Arslan, 117-125. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.

Eldem, Vedat. *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.

Finnie, David H. *Pioneers East-The Early American Experience in the Middle East.* Cambridge: Harvard University Press, 1967.

"Fire Fighting at Konia." *The Missionary Herald* June 1920, 288-289.

Fransworth, Wilson A. *Kapadokya'daki Amerikalı Misyonerlerin Bilinmeyen Tarihi (1853-1903)*, çev. Mehmet Şahin. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.

Gates, Caleb Frank. *Not to Me Only*. Princeton: Princeton University Press,1940.

Grabill, Joseph L. *Protestant Diplomacy and the Near East, Missionary Influence on American Policy, 1810-1927.* Minneapolis: University of Minnesota Press, 1971.

Johnson, Brian. "Amerikalıların Anadolu Gözlemleri: Emory Niles ve Arthur Sutherland'ın 1919 Saha Çalışması Notları." *Ermeni Araştırmaları* 50 (2015): 189-214.

Kaya, Tuğçe. "ABD Birinci Dünya Savaşı Sırasında Neden Osmanlı Devleti'ne Doğrudan Savaş İlan Etmedi? Amerikan Gizli Belgeleri üzerine Bir İnceleme." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 19, no. 39 (2019): 533-562.

Kieser, Hans-Lukas. *Iskalanmış Barış, Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, çev. Atilla Dirim. İstanbul: İletişim, 2005.

Kocabaşoğlu, Uygur. *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*. İstanbul: Arba Yayınları, 1989.

Kutlu, Sacit. *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınevi, 2007.

Kuzgun, Meral ve Ebru Güher. "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'da Yardım Faaliyetleri Çerçevesinde Sağlık Misyonu." *Turkish Studies* 10, no. 9 (2015): 505-534.

Macar, Oya Dağlar. *Balkan Savaşları'nda Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri*. İstanbul: Libra yayınevi, 2008.

Macar, Oya Dağlar. "The Assistance of the British Red Cross to the Ottoman Empire," *The Wars of Yesterday, The Balkan Wars And The Emergence of Modern Military Conflict, 1912-13*, ed., Katrin Boeckh and Sabine Rutar, 373-391. New York: Berghahn, 2018.

Macar, Elçin. "Karadeniz'deki Protestan Rumlar ve Yunanistan'a Göçleri." *Geçmişten Günümüze Göç I*, ed. Osman Köse, 635-639. Samsun: Canik Belediyesi, 2017.

Özan, Fatma. "Iconıum Şehrinin Jeopolitiği," Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2018.

Özdemir, Emin. "Osmanlı Devleti'nde Sağlık Alanında Yapılan Misyonerlik Faaliyetlerine Bir Örnek: Amerikan Board'un Konya Tıbbî Misyonu." *History Studies* 1, no. 5 (2013): 311-323.

Özüçetin, Yaşar ve Hanifi Kaya. "Türk Millî Davasının Meşruiyetini Anlayan ve Anlatan Bir General Charles Townshend." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13, no. 72 (2020): 276-284.

Özyüksel, Murat. *Osmanlı - Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*. İstanbul: Arba Yayınları, 1988.

Richter, Julius. *A History of the Protestant Missions in the Near East*. Edinburgh: Oliphant, Anderson and Ferrier, 1910.

Sarıköse, Barış. "Konya'nın Sosyo-ekonomik yapısı, H.1264/M.1847-1848." *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6 (2011): 55-84.

Şimşek, Muttalip. "Yakın Doğu Yardım Heyeti'nin Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Ermeni Yetimleri Suriye'ye Nakli Meselesi." *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/17 (2019): 1-12.

The Orient 2, no. 12, 5 Temmuz 1911.

Uçar, Ahmet. "Konya Amerikan Hastanesi 1." *Merhaba Akademik Sayfalar* 8, no. 27 (2008): 444-448.

"War and Disease in the Near East." *The Lancet* 9 Kasım 1912, 1322.

Yıldırım, Nuran. *Savaşlardan Modern Hastanelere Türkiye'de Hemşirelik Tarihi*. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2014.

Yıldız, Özgür. *Misyonerlik ve American Board Teşkilatı, Türkiye'de Siyasi ve Sosyal Hayata Etkileri.* İstanbul: IQ yayınları, 2009.

Yılmaz, Emrah. "Demiryolları ve Tarımsal Gelişme: Konya Ovası Sulama Projesi Örneği." https://www.researchgate.net/publication/311642477_DEMIRYOLLARI_VE_TARIMSAL_GELISME_KONYA_OVASI_SULAMA_PROJESI_ORNEGI (son erişim 27 Ocak 2022), 471-500.

Yılmaz, Mehmet. "Konya Vilayeti'nde Muhacir Yerleşmeleri (1854-1914)." Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1996.

Yücel, İdris. *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği ve Misyon Hastaneleri (1880-1934).* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017.

http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/16816 (son erişim 13 Ekim 2021).